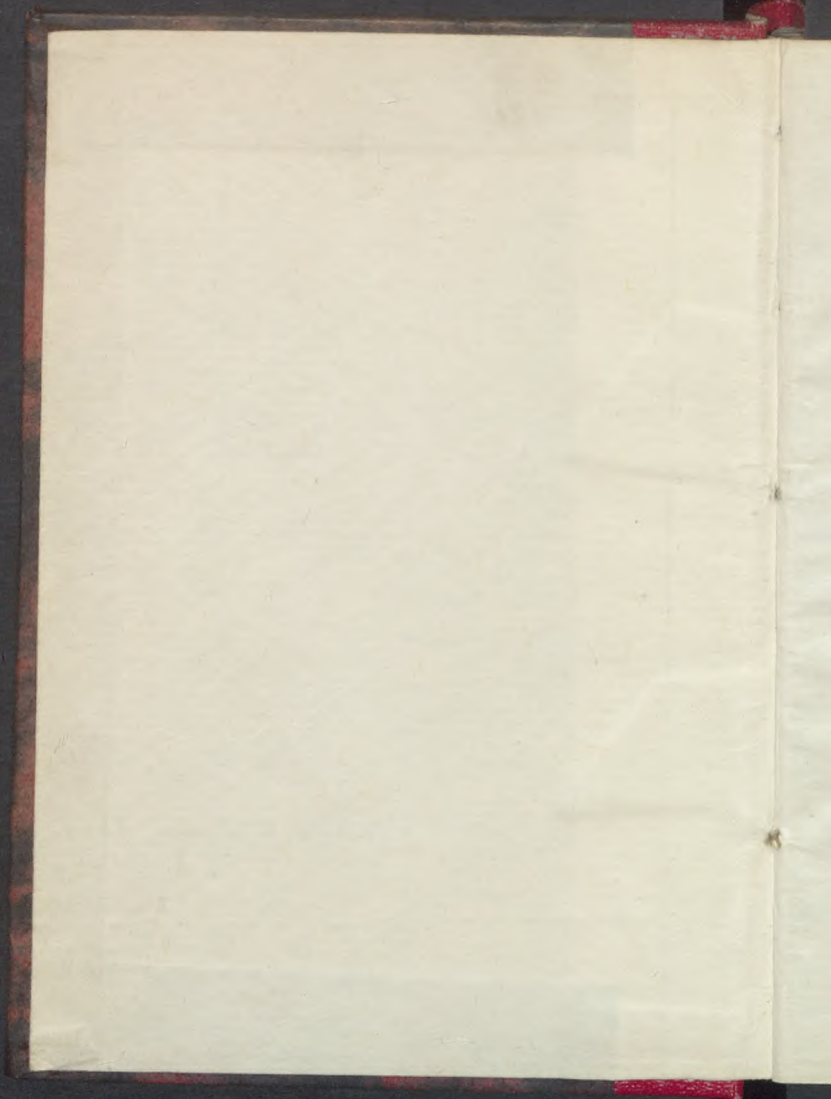
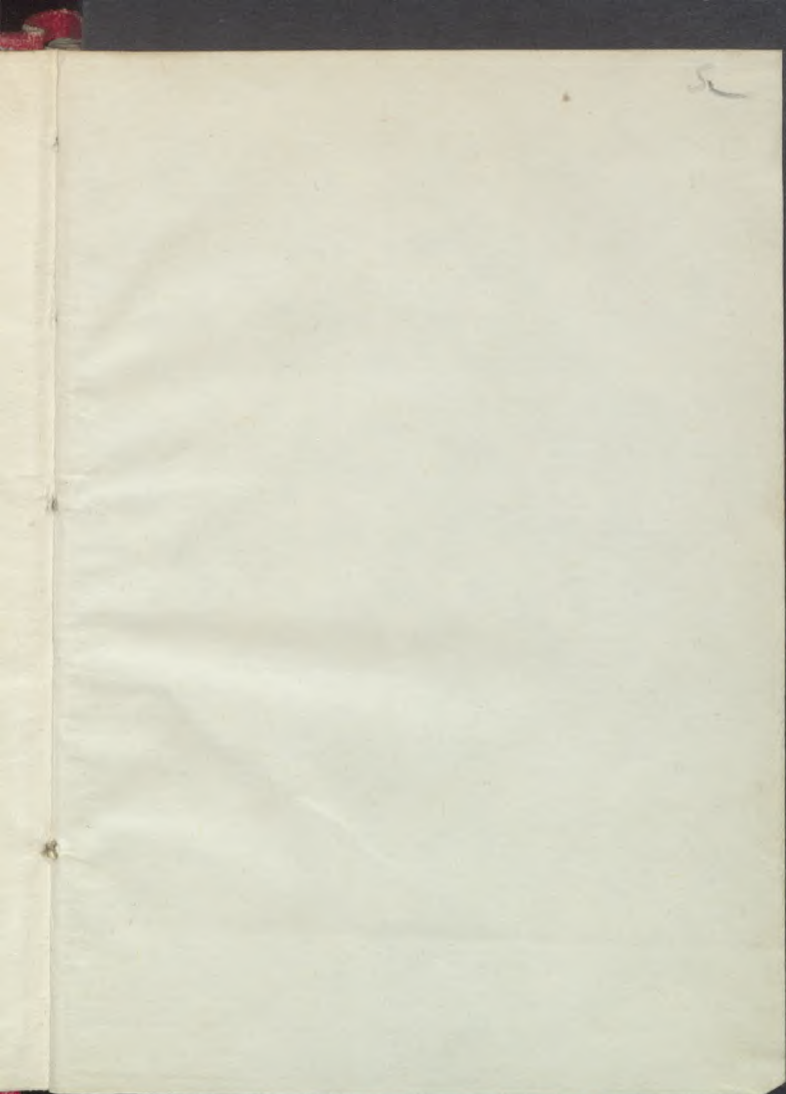
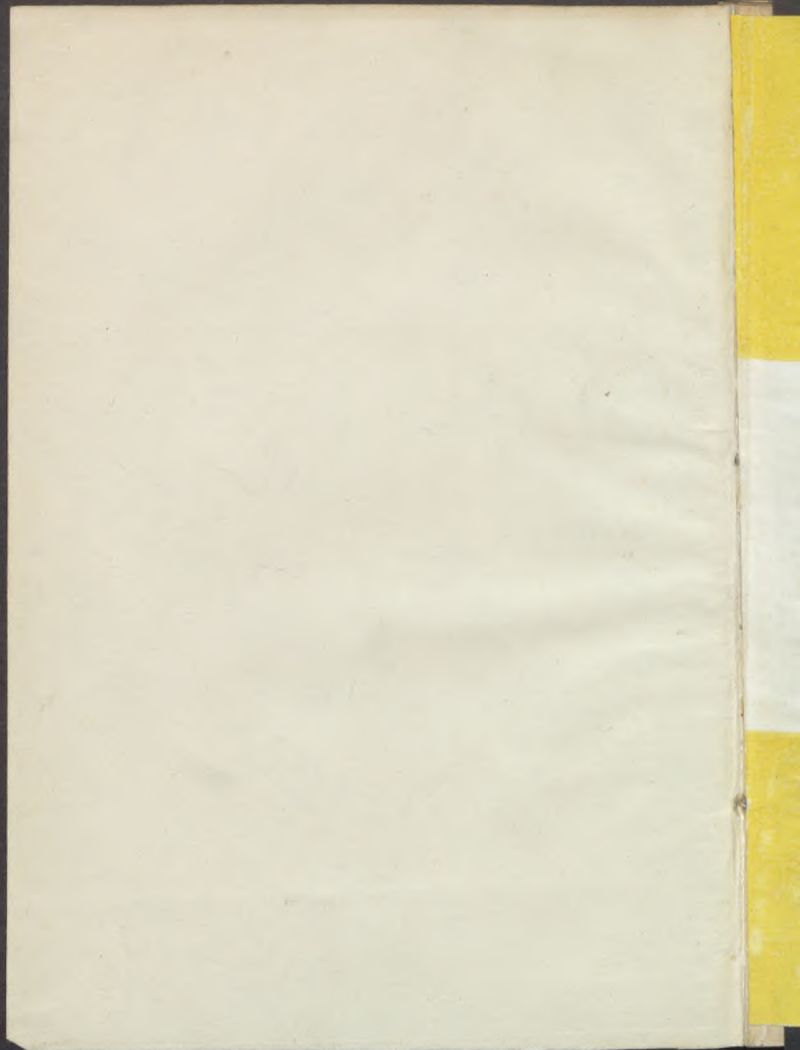

20394

21

20394/21

UJ KÖNYVTÁR

CERVANTES
AZ ÜVEGDIÁK
TÖRTÉNETE

FORDÍTOTTA
ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA
GÁSPÁR ENDRE

AZ ÚJ KÖNYVTÁR

eddig megjelent kötetei

1. Katona József: Bánk bán

A költő dramaturgiai tanulmányával és néhány versével. Bevezette és magyarázta: Waldapfel József.

2. Kolozsvári Grandpierre Emil: Az értelem dicsérete

Három tanulmány: a francia szellemről, az egzisztencialista regényről és a regényhősökről.

3. Shakespeare: III. Richárd

Vas István új, modern fordításában és bevezető tanulmányával.

4. Engels: Forradalom és ellenforradalom

Az 1848-as szabadságmozgalmak története. Fordította és bevezette: Keszi Imre.

5. Lope de Vega: A gyilkos falu

Dráma egy kis falu lakosságáról, amely ellenállt a zsarnokságnak. Fordította: Gáspár Endre.

6. Görög versek

A régi görög költészet remekművei Devecseri Gábor és Trencsényi Waldapfel Imre fordításában.

7. Prosper Mérimée: Az ille-i Vénusz

A francia novella mesterének klasszikus remek. Elek Artur fordításában.

Folytatása a borító harmadik oldalán

R

ny
fel

em

az
öl.

etö

ete.

ál t
e.

seri
an.

eko

St.

TARTALOM:

	Oldal
Előszó	5
Az üvegdiák története	22
Jegyzetek és magyarázatok	72

Felelős kiadó: dr Vázsonyi Endre
Budapest székesfőváros háziinyomdája — 105001
Felelős vezető: dr Mihalik Gusztáv

Ú J K Ö N Y V T Á R

SZERKESZTI: BÓKA LÁSZLÓ

21

*DON MIGUEL
DE CERVANTES SAAVEDRA*

AZ ÜVEGDIÁK
TÖRTÉNETE

FORDÍTOTTA
ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA

GÁSPÁR ENDRE

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI
IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI INTÉZET

20394/21

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR	
Növedéknapló	
1948. év	1904 SZ.

ELŐSZÓ

*Búsulók királya, felséges hidalgó,
Álmok palástjában délcegen hivalgó,
Kinek fején hóbort az aranysisak,
Senki e világon nem győzhet le téged,
Pajzsod a poézis, mellyel melled véded,
S lándzsádat döfésre lelked szegzi csak.*

*Bolygó vándoroknak vándorló bolygója,
Szent lesz az országot, hogyha lábad rója,
Köve megdicsőül, ha te lépsz azon,
Túl bizonyosságon, lelki elbukáson,
Tételes szabályon, tudákos tudáson,
Minden hazugságon s minden igazon...*

*Lovagok lovagja, világot bejáró,
Kerekasztal hőse, csodaváró báró,
Mesék paladinja, mester, üdv neked!
Üdv neked, mert félek, nem jól áll a dolgod,
Hódolattal, tapssal lázadat nem oltod,
Ünnepi beszédőtől ma se leszel boldog
S gúnyját a sokaknak ma is megveted!*

Minden délibábok felkent kergetője,
Hozzád esd rajongva híred hirdetője,
Kinek Pegazusa nyomodban nyerít;
Hallgasd meg rimekből szőtt litániámat,
Hétköznapi ugarja, miből fele támadt,
De felére fátylat a titok terít.

Könyörögj érettünk, élni éhezőkért,
Támolygó lelkekért, hit nélkül veszőkért,
Kiknek szorongást hoz a nap, a derű,
Kiknek megalkudni az élet parancsa,
Kiknek csak nevetség minden, ami Mancha,
Minden, ami hispán, nagy és nagyszerű!

Hogy legyen miénk is a borostyán drága
Ága s rózsafádnak mágikus virága,
Könyörögj pro nobis, minden fiadért.
(Zöld lombokon átfut egy fázós lehellet
S tétova testvéred, Segismundo¹⁾ mellett
Halvány Hamlet nyújtja feléd a babért.)

Könyörögj, nagylelkű, büszke égi vándor,
Irgalmas és bátor, tisztaszívű jámbor,
Fohászkodj, járj közben értünk, édes árny,
Adj nekünk erődből, friss életadó te,
Ki nélkül nincs lélek, se fény, se Quijote,
Se Sancho, se Isten, se ép láb, se szárny.

¹⁾ A jegyzeteket és magyarázatokat lásd a könyv végén.

Sok keserűségtől, fájdalomtól, bajtól,
Nietzschei moráltól, rossztorkú duhajtól,
Méregtől, mit doktor labdacsába gyúr,
Epidémiáktól, csúf blaszfémiáktól,
Akadémiáktól
Válts meg, oh nagyúr.

Trágár nyavalyától,
Álhősök rajától,
Rothadó széplelkek selypítő zajától,
Kecses gyiloktól, mely finomkodva szúr,
Azoktól, kik céda
Étvágynak élet s becsület a préda,
Válts meg, igaz úr!

Bolygó vándoroknak vándorló bolygója,
Szent lesz az országút, hogyha lábad rója,
Köve megdicsőül, ha te lépsz azon,
Túl bizonyosságon, lelki elbukáson,
Tételes szabályon, tudákos tudáson,
Minden hazugságon s minden igazon...

Imádkozz érettünk, szomorú hidalgó,
Álmok palástjában délcegen hivalgó,
Kinek fején hóbert az aranysisak;
Senki e világon nem győzhet le téged,
Pajzsod a poézis, mellyel melled véded
S lándzsádat döfésre telked szegzi csak!

Ezt a szép verset — címe *Mi Urunk Don Quijote litániája* — Latin-Amerika legnagyobb költője, Rubén Darío²⁾ írta. Azért iktattam ide bevezetés helyett, mert közvetlenül és egycsapásra elvezet annak a kérdésnek lényegéhez, amelyről nemcsak Cervantes főművében, hanem itt következő kis, de világirodalmi fontosságú novellájában is tulajdonképen szó van.

Don Quijote alakja és története minden könyvolvasó ember közkinccse. Ha másból nem, legalább valamelyik ifjúság számára készült átdolgozásból mindenki ismeri ezt a halhatatlan alakot, aki a lovagregények olvasásától megkótyagosodva elindul, hogy a valóságban átélje a könyvekben talált kalandokat. Közben lépten-nyomon összeütközésbe kerül a valósággal, a híres csatlósa, Sancho Panza személyében is testetöltött vaskos és prózai hétköznapisággal, és mindig a rövidebbet húzza. Jóformán minden vállalkozása, az óriásoknak nézett szélmalomoktól kezdve haláláig, azzal végződik, hogy agyba-főbe verve, megtépázottan és megcsúfoltan marad a porondon. Eszményekért harcol, de ezeket az eszményeket nem a valóság világából veszi, ahol azoknak immár semmi keresni-valójuk, mert a lovagi kor elmúlt, csak Don

Quijote lelkében él még tovább. Az eszmények és megvalósíthatóságuk, a hős tudata és lehetőségei kiegyenlíthetetlen ellentétben vannak egymással és ezt a humoros ellentétet oldják fel újra meg újra a búsképű lovag ösztövére testén puffogó ütlegek. Ez a *Don Quijote* főtárgya és ezért humoros regény a *Don Quijote*.

Ez azonban csak egyik oldala. Egy híres mondás szerint, ha saját százada — a tizenhetedik — még nevetett a könyvön, a következő mosolygott rajta, az azután következő tizenkilencedik század pedig már megkönynyezte. Miért? Mert a könyv lényege, a don-qui-jotizmus, három évszázad során már maga is megtette azt az utat a nevetségéstől a megkönnyeznivalóságig. Kortársai azt látták benne, ami közvetlen célzata volt: hogy a kismemesi származású Cervantes tükröt tartott elébe osztályának, ennek az akkor már győzelemre jutott polgári rendben elhelyezkedni nehezen tudó, deklasszáldott osztálynak, megtoldva a leckét azzal az intelemmel, hogy ha nem akar ezentúl is mindig beleütközni a valóságba és annak csapásai alatt elvérezni, le kell tennie lovagi ábrándjairól és alkalmazkodnia kell az új szociális rendhez. De hogy a könyvben ennél a közvetlen

célzatnál több van, további sorsa igazolja. Mert az, mint minden klasszikus remekmű, túlélte közvetlen célzatát. Túlélte és túlnőtt rajta.

Érdekes, hogy hogyan.

Úgy, hogy a későbbi nemzedékek olvasóját a kapitalista rendbe beilleszkedni nem tudó spanyol kisnemes sorsa már édeskeveset érdekelte. De érdekelte a probléma általánosabb megfogalmazása. Mi történik azzal az emberrel, aki eszményekért száll harcba egy reális és egyúttal realista, röghöz tapadt világ ellen? És innen már csak egy lépés volt addig, hogy a donquijotizmus mint szellemi magatartás »az anyagi erők lenézésének legmagasabb foka, a szellem diadala az anyag fölött«.³) Ezt mondja a maga nagyon költői módján Rubén Darío bevezetőben idézett verse is. A donquijotizmusnak ez a felmagasztalása történelmi jelenség. Mindig visszatér, valahányszor előáll ugyanaz a kontraszt, amely először, a maga klasszikus cervantesi formájában létrehozta, tehát a tudat és a valóság közti ellentét. Másszóval, valahányszor egy osztály érzi, hogy egy idejétmúlt eszményeinek ellentmondó történelmi és társadalmi valóságban él, de erő híján nem képes annak a valóságban való

megváltoztatására. »Don Quijote feldicsőítése annak az embernek lázadása, aki képtelen legyőzni a történelmet.«⁴⁾

Amilyen bizonyos, hogy az eredeti Don Quijote alakjában a mult harcol, előbb nevetéses, majd egyre tragikusabb módon, a jelen ellen; Heine, akinek a *Don Quijote* egy díszkiadásához írott bevezetésében talán a legszebb mondatok találhatók erről a kérdésről, már egy jövőért harcoló donquijotizmusról is tud.⁵⁾

Don Quijote problémájának azonban még ez is csak egyik oldala. Kimeríthetetlenül sok más oldala is van, nem hiába a világ-irodalom egyik legnagyobb alkotása. Hadd utaljak itt csak egyikre. A *Don Quijote* mellett, hogy a lovagi osztály sorsának rajza s ebből a szemszögből nézve a lovag-regények paródiája, ugyanekkor az első nagy polgári realista regény is. Nem véletlen, hogy Marxnak kedves könyve volt Cervantes regénye és mint életrajzi adataiból tudjuk, egész életében olvasója és csodálója volt a spanyol lángelmének. Mert hogy hőse eszményeinek egész visszás anakronizmusát érzékeltesse, Cervantes zseniális sugallattal az ellentét bemutatására legalkalmasabb környezetbe állította hősét, a Don Quijote

álomvilágát legjobban kidomborító keretet adta köré: a maga már polgárosult, sőt sokszor nyárspolgári korának művészi ábrázolású realitását. Így jött létre Don Quijote örültségéből az első nagy realista regény, melytől az irodalomtörténet ennek a műfajnak megszületését keltezi.

Mármost: az ilyen realista regény sohasem csak rajza a társadalomnak, mindig egyúttal kritikája is. Mert abban a polgári valóságban, amelyet Cervantes megmutat, amellyel hőst körülveszi, benne van már annak egész mostoha eszményellenessége is, az az »Ungust«, amelyről Marx és Engels több helyen beszél. Hiszen éppen ez teszi a hőst a nagy komparzeriával dolgozó regény legnemesebb alakjává, minden donquijotizmus számára a visszaélésig kihasználható szimbólummá.

Miért kell Cervantesnek Don Quijotét örülni ábrázolnia? A felelet könnyűnek látszik, pedig nagyon is bonyolult. Don Quijote hibbantsága a világirodalom egyik legérdekesebb problémája, mert igazában ugyanolyan rejtélyes és legalább ugyanannyi kommentárra és értelmezésre adott módot a századok során, mint egy másik nagy költői alaknak, Hamletnek félig színlelt, félig valóságos bomlottsága. Cervantesnél ugyan leg-

alább abban nem kételkedhetünk, hogy hőstét valóban bolondnak tartja. Hiszen azt akarta megmutatni, hogy az a korában uralkodó olvasási düh, amely a lovagregényekre, ezekre a párviadalokkal, óriásokkal, varázslókkal, elrabolt királykisasszonyokkal és legyőzhetetlen daliákkal zsúfolt csodálatos történetekre vetette magát, veszélyezteti a józan ész és megfoszthatja az embert a valósággal való normális kapcsolatától. Don Quijote skizofréniája olyan eszményekből táplálkozik, amelyek vagy megtörnek a valóság szirtjén, vagy a maguk színére festik át a valóságot, nem lévén harmadik eset, mert ez csak a valóság megváltoztatása lehetne. Viszont a második esetben a hős már átlépte a normális határát és eljutott oda, ahol az őrület kezdődik. Az az őrület, amely egyébként nemcsak hogy összefér a szellemi magasrendűséggel, hanem úgyszólván velejárója és tartozéka is lehet, mint Don Quijoténél.

Két szempontot vetettem fel. Az egyik a realista regényé, amely társadalomkritikát is jelent. A másik a hős patológiájának kérdése. A két szempont azonban összetartozik. A regény Don Quijotéje azért láthatja a társadalmat, annak szerkezetét, embereit és embereinek erkölceit a kívülálló

éles szemével, mert örültsége valóban kívül-
állóvá teszi. Ebben és nem a lovagregények
kifigurázásának felületen kitapintható okában
keresendő Don Quijote örültségének igazi
etiológiája és ezen a ponton válik legvilá-
gosabbá írójának zsenialitása.

A társadalomrajz nem vele kezdődik a
spanyol irodalomban. A pícaro-regények, a
spanyol szellemnek ezek a Cervantes előtt
legeredetibb népi alkotásai jó félszázaddal
idősebbek a manchai lovag regényénél. Ezek-
ben a regényekben a főhős, a pícaro (magyarul :
csirkefogó) önéletrajzszerűen mondja el hánya-
tott és kalandos történetét. A cél azonban
már a pícaro-regényekben nem magának a
történetnek elmondása, hanem a társadalmi
osztályok és rétegek életének és életformáinak
minél valóságosabb rajza. A hős, a pícaro,
kívüláll a társadalmi kötöttségeken, mert
egyik osztályhoz sem tartozik, de kalandos
pályáján a legkülönfélébb mesterségeket is-
meri meg, többnyire úgy, hogy egymásután
egész sor gazdához szegődik el inasnak vagy
szolgának. A műfaj 1554-ben megjelent, de
évtizedekkel idősebb, ismeretlen szerzőtől
származó első kis remekművének hőse, Laza-
rillo de Tormes például sorban egy vak
koldusnál, egy papnál, egy nincstelen és

éhenkórász nemesnél, egy irgalmasrendi barát-
nál, egy bűnbocsátócédula-árusnál és egy
törvényszolgánál cselédkedik. Ami történik
vele, tehát a regény regényes része, jelentő-
ségben szinte eltörpül a mellett, amit ezeknél
a különböző gazdáknál lát. Mert amit lát és
tapasztal, a kor társadalmi képének realisz-
tikus ecsetvonásokkal festett, valóban gran-
diózus képévé tevődik össze. Igaz, hogy a
pícaro-regények még szatírák, élesre fent fegy-
verek polgári-népi íróik kezében, a bomladozó
feudális rend ellen vívott harcban. És ami
ezekben a Gargantuával és Pantagruellel
egyidős művekben még szenvedélyes és gyil-
kos szatíra, Cervantesnél már a megbocsátó
bölcesség humora — mert a közbeeső fél-
század alatt a feudalizmus döntő vereséget
szenvedett és a legyőzött ellenféllel nem
lovagias és nem is érdemes többé harcolni.

De ez nem az egyetlen különbség a pícaro-
regények és a *Don Quijote* között. A pícaro
azért áll a társadalmi osztályokon kívül,
mert igazában alattuk áll. Élete sok tár-
sadalmi réteg életét súrolhatja, de mert igazi
csavargóélet, éppen a legfontosabb társadalmi
osztályok feudális és polgári hozzátartozói
közül csak a már ugyancsak deklasszáltakkal
találkozhat. A pícaro-regény társadalomrajza

ezért extenzíve sem, de még intenzíve sem lehet teljes. Cervantes örült hőse ellenben két köteten keresztül kora társadalmi szerkezetének szinte minden szektorán végigmehet és mivel rögeszméje ugyanúgy kívül helyezi a társadalmon, annak minden bonyolult személyi, de eldologiasodott, elember-telenedett kapcsolatán, élményei a társadalmi valóság művészileg elérhető legnagyobb teljeségét adhatják — és adják is.

Ez Don Quijote örültségének jelentősége és egyúttal az egész alak megértésének kulcsa. A hangsúly nem azon a régi, irodalmilag is számtalanszor felhasznált motívumon van, hogy az örült könnyebben megmondhatja az igazságot az épeszűeknek, hanem azon, hogy hibbantsága kiemeli a társadalmi kötöttségek szövedékéből s ezért élesebben látóvá teszi azoknál, akik normálisak ugyan, de — vagy éppen ezért — benne állanak ebben a rendben. Az örültség kívülállást teremt és biztosítja a kívülállónak a jó látószöveget, sőt még az elfogulatlanságot is.

S hogy ez mennyire így van, hogy Don Quijote mennyire ezt és elsősorban ezt jelenti írójának, legjobban az a már másoktól is észrevett párhuzam mutatja, amely a manchai lovag és Cervantes két másik alakja

között megvonható. Jellemző, hogy Cervantes két másik alakja közül az első ugyancsak örült, a második pedig — kutya. Az elsőnek éppúgy, mint Don Quijotének, hibbantsága, a másodiknak állati mivolta szerzi meg azt a kívülállást, amelyre az írónak az elmondottak értelmében szüksége van, hogy tulajdonképeni célját elérje, társadalomkritikát gyakorolhasson. Az első alak Tomás Rodaja, az üvegdiák, akinek történetét (*El licenciado Vidriera*) itt kapja kezébe az olvasó, a második pedig Berganza, a *Két kutya beszélget* című elbeszélés négy lábú hőse. Mindkét novella a *Novelas Ejemplares* (Példás történetek) című, tizenkét történetet tartalmazó gyűjteményből való.²)

Ez a gyűjtemény 1613-ban jelent meg, nyolc évvel a *Don Quijote* első része után és két évvel a második rész megjelenése előtt. Cervantes, aki 1547-ben született, ezt a második részt már csak egy évvel élte túl. 1616-ban halt meg.

A megjelenés évszáma mutatja, hogy Cervantes már hajlott korban, de alkotóereje tetőpontján írta a gyűjteménybe foglalt novelláit. Ehhez képest a *Példás történetek* fogadtatása is csaknem olyan kedvező, későbbi hatásuk csaknem olyan mély volt, mint a

főműé és általános irodalomtörténeti vélemény szerint néhány kis entremés (közjáték) mellett az egyetlen mű, amely valóban méltó a *Don Quijote* szerzőjéhez, míg egy nagy pásztorregénye és élete legvégén írt nagy kalandregénye (*Persiles és Segismunda*) drámaival együtt ma már csak irodalomtörténeti érdekességek.

Cervantes elsőnek művelte az olasz novella műfaját Spanyolországban. Példásaknak a könyv előszavában adott magyarázata szerint azért nevezte elbeszéléseit, mert »ha jól megnézik, nincs közöttük egy sem, amelyből ne volna meríthető valamilyen hasznos példa... Ha valamiképen azt értem volna el, hogy ez elbeszélések olvasása az olvasót bárminő rossz szándékra vagy gondolatra csábítaná, előbb levágnám a kezem, amellyel írtam, mint hogy nyilvánosságra hozzam őket. Nem vagyok már abban a korban, mikor az ember tréfát üzhet a másvilággal«. Lessing egy levelében⁷⁾ igazat ad neki és így ír: »Cervantes novellái valóban példások. Egyikből sem hiányzik a pompás tehetség és a mosolygó szatíra«. Még szebben ír róluk Goethe:⁸⁾ »Cervantes novelláiban a gyönyörűség és tanulság igazi kincsesbányáját találtam. Milyen öröm az embernek, ha jónak ismerheti

el azt, amit már annak ismert el és mennyivel előbbre jut az ember a maga útján, mikor olyan műveket lát, amelyek pontosan olyan elvek szerint jöttek létre, amilyenek szerint mi magunk is haladunk, erőnkhez és hatókörünkhöz képest».

Az *Üvegdiák*, a két kutya párbeszédéhez hasonlóan, mindig a gyűjtemény legnépszerűbb darabjai közé tartozott. Moreto, a *Közönyt közönnyel* nálunk is ismert szerzője, később színre is alkalmazta. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ez a népszerűség nem utolsósorban annak a már említett különleges helynek tudható be, amelyet ez a két novella Cervantes művei között elfoglal, a *Don Quijote* legközvetlenebb szomszédságában. Berganza, a tudós kutya, aki varázslat folytán egy éjszakára megkapja az emberi beszéd adományát, valóságos négy lábú pícáro módjára beszéli el élettörténetét kutyatársának s csak természetes, hogy ez az élet a legkülönfélébb foglalkozású emberekkel hozta kapcsolatba elmondóját, akiknek a történetből megismerhetjük szokásait, erkölceit, kis-számú erényeit és nagyszámú bűneit. Ugyan-ilyen erkölcsrajzot ad az *Üvegdiák* is, csak más, aforizmatikusabb formában. A büvszerrel »megétetett« licenciátus az örültségéből

eredő éleslátással és őszinteséggel minden rangú és rendű, de főként minden foglalkozású emberről megmondja véleményét. Egy spanyol irodalomtörténész (Apraiz) összeállítása szerint »orvosokról, gyógyszerészekről, költőkről, könyvárusokról, írnokokról, tudósokról, bírárokról, ügyészekről, ügyvédekről, zenészekről, szabókról, cipészekről, duennákról, utcagyerekekről, rossz házasságban élő házastársakról, öszvérhajcsárokról, kártyajátékosokról, rossznyelvűekről, kurtizánokról, valástalan emberekről, barátokról«. Egy másik pedig⁹⁾ hozzáteszi : »Ez a felsorolás fogalmat adhat arról, hogy az élet milyen tömege van összesűrítve ezen a néhány lapon«.

A lényeg valóban ez : az író az élet minél több elemét, aspektusát igyekszik belevinni könyvébe, minél átfogóbb teljességűvé igyekszik tenni a realisztikus társadalomrajzot. Kiindulási pontja pedig itt is, a *Don Quijoté*-ben és a kutyák párbeszédében is egyformán az, hogy »irracionális lények beszélnek, ítélnek, nevetnek az emberiség önző, ostoba, bűnös és vétkes nyüzsgésének láttán, mert ők jobban tudják, mi a jó és a rossz, az igaz és a hamis...«¹⁰⁾

Ha mindezek után kezünkbe vesszük Az üvegdiák történetét, melynek egyébként iro-

dalmi hatása is jelentős, különösen a francia novellisztikára, akkor is olvasásra méltónak kellene tartanunk, ha szellemessége és bölcsesége önmagában nem tenné azzá. Mert Cervantes semmit sem írt, ami életfelfogásban és írói módszerben közelebb állana a *Don Quijotéhoz*, mint ez a terjedelménél aránytalanul jelentősebb miniatűr remekmű.

1947 októberében, Cervantes születésének négyszázadik évfordulóján.

GÁSPÁR ENDRE

AZ ÜVEGDIÁK TÖRTÉNETE

Két nemes diák a Tormes partján sétálgatva egy tizenegy év körüli parasztruhás fiút látott aludni egy fa alatt. Megparancsolták szolgájuknak, hogy keltse fel. Mikor felébredt, megkérdezték tőle, honnan való és mi történt vele, hogy itt alszik ezen az elhagyatott vidéken. A fiú azt felelte, hogy szülőföldje nevét elfelejtette. Salamanca városába igyekszik, hogy ott gazdát találjon, aki szolgálataiért kitaníttatja. Megkérdezték tőle, tud-e olvasni. Azt mondta, hogy tud ő írni is.

— Akkor hát — mondta a két úrfi közül az egyik — nem emlékezőtehetség híján felejtett el szülőhelyed nevét.

— Már akárhogy is van — felelte a fiú — sem azt, sem szüleim nevét nem hallja meg tőlem senki addig, míg becsületet nem szereztem mindkettőnek.

— És ugyan mimódon gondolod, hogy becsületet szerezhetsz nekik? — kérdezte a másik úrfi.

— Tudományommal — válaszolta a fiú — és tudós-híremmel, mert hallottam már, hogy a püspökök is csak emberekből lesznek.

Ez a válasz arra indította a két úrfit, hogy fogadják fel, vigyék magukkal és taníttassák ki, mint azt sokan teszik ott az egyetemen szolgáljukkal. A fiú azt mondta, hogy Tomás Rodaja a neve. Ebből és öltözkéből gazdái arra következtettek, hogy alkalmasint valamilyen szegény földművesember fia.

Néhány nappal ezután fekete ruhát¹¹⁾ adtak rá és alig telt el néhány hét, Tomás nem mindennapi tehetségnek adta jelét. Annyi hűséggel, pontossággal és igyekezettel szolgálta gazdáit, hogy úgy látszott, mintha egész idejét szolgálatuknak szentelné, pedig a tanulásban sem mulasztott semmit. És mivel a szolga jó szolgálatai jó bánásmódra bírják a gazdát, Tomás Rodaja idestova nem szolgálja volt már a két úrfinak, hanem pajtása.

Nyolc évet töltött velük az egyetemen és ezalatt az idő alatt úgy kitüntette magát tehetségével és figyelemreméltó ügyességével, hogy mindenki becsülte és szerette. Jobbadán

a jogot tanulmányozta, de még ennél is inkább jeleskedett a humanista tudományokban és szerencsés emlékezőtehetsége mindenkit el- képesztett. Mivel pedig ehhez még ritka éles- elméjűség is járult, ez a két kiválósága csak- hamar ismertté tette.

Elkövetkezett az idő, mikor gazdái be- fejezték tanulmányaikat és szülőhelyükre mentek, Andaluzia egyik legnevezetesebb városába. Tomást is magukkal vitték s az néhány napig velük maradt. De mert heves volt benne a vágy, hogy visszatérjen a könyvekhez és Salamancába (amely mindenkit elvarázsol, úgyhogy mindenki visszasóvárog oda, aki otthonos békéjét valaha meg- ízlelte¹²⁾), engedélyt kért gazdájától, hogy visszamehessen. Azok jóindulatúak és bő- kezűek lévén, megadták neki az engedélyt és úgy ellátták minden jóval, hogy három évig eltarthatta magát belőle.

Búcsút vett tehát tőlük nagy hálálkodások után és elindult Malagából. Mert ez volt gazdái szülőhelye. Mikor a zambrai lejtőn lefelé Antequera¹³⁾ felé igyekezett, egy úrral találkozott, aki díszes útiöltözetben lovagolt arra, két, ugyancsak nyeregben ülő szolgájával. Csatlakozott hozzá és megtudta, hogy útjának ugyanaz a célja. Összebarátkoztak, elbeszél-

gettek egyről-másról és Tomás hamarosan bizonyosságát adta nem mindennapi tehetségének, akárcsak a lovag a maga előkelőségének és úri mivoltának. Elmondta, hogy Őfelsége gyalogságában kapitány és hogy zászlósa most toboroz neki embereket Salamanca környékén. Dicsérte a katonaéletet, élénk színekkel ecsetelte Nápoly városának szépségét, Palermo szórakozásait, Milano gazdagságát, Lombardia ünnepségeit és a pazar lakomákat a fogadókbán. Kellemesen és részletesen leírta, mi az, hogy »acconcia, padrone«, meg hogy »avanti, manigoldo«¹⁴⁾ és a szemet-szájat ingerlő macatella, pollastri és macaroni. Egekig magasztalta a szabad katonaéletet és az olaszországi szabadságot, de persze nem mondott semmit a hidegben való őrsegen-állásról, a támadások veszedelméről, az ütközetek rémségeiről, az ostromok éhezéséről, az aknák pusztításáról és más egyébről, amit sokan csak a katonáskodás terhes ráadásának vélnek és gondolnak, mintha nem éppen ezek volnának a dolog veleje. Egyszóval annyi mindent elmondott neki és olyan jól mondta el, hogy a mi Tomásunk állhatatossága megingott és ő is kedvet kapott arra az életre, amelyhez mindig közel van a halál.

A kapitány, akinek don Diego de Valdivia volt a neve, kedvét találta Tomás jó megjelenésében, képességeiben és fesztelen viselkedésében, megkérte tehát, hogy menjen vele Olaszországba, ha másért nem, már csak kíváncsiságból is, hogy világot lásson. Felajánlotta neki asztalát, szükség esetén a zászlót is¹⁵⁾, mert zászlóhordozója, úgymond, rövidesen távozni készül. Nem sok rábeszélésre volt szükség, Tomás mindenre ráállt, miután egy szempillantás alatt végiggondolta, hogy szép dolog lenne, ha megnézné Olaszországot és Flandriát és több más földet és országot, hiszen a hosszú utazások pallérozzák az ember elméjét. Ha sokat, hát három-négy évet eltölthet így és ha ezt hozzáadja még zsenge korához, együtt sem lesz annyi, hogy könnyűszerrel ne térhessen vissza a tanuláshoz. És mintha minden kívánsága szerint menne, azt felelte a kapitánynak, hogy szíves-öröme est elmegy vele Olaszországba, de csak azzal a feltétellel, hogy nem esküszik fel a zászlóra és nem sorozzák be a hadseregbe, mert nem akarja magát lekötni. A kapitány ugyan azt mondta, hogy bátran besoroztathatja magát, akkor megkapja a katonáknak járó ellátást és zsoldot is, tőle pedig annyi szabadságot kaphat, amennyit csak akar.

— Ezzel — mondta Tomás — lelkiismeretem ellen cselekednék és kapitány uram lelkiismerete ellen is, így hát jobb, ha szabad maradok és nem vállalok kötelezettséget.

— Az ilyen aggodalmaskodó lelkiismeret — mondta don Diego — inkább szerzeteshez illő, mint katonához. No de mindegy, most már bajtársak vagyunk.

Még aznap este elérték Antequerába és néhány nap múlva derekas utazás után eljutottak oda, ahol a század állomásozott. Az közben már felkerekedett és elindult Cartagena felé, még négy más századdal együtt az éppen útbaeső helységeken szállásolva el magát. Tomás itt megismerkedett a biztosok tekintélyével, néhány kapitány nyers modorával, a szálláscsinálók ügybuzgalmával, a kvártélymesterek mesterkedéseivel a fizetésnél, a szállásadók panaszaival, a kiutalások körüli üzelmekkel, az ujoncok szemtelenségével, a fogadósok veszekedéseivel, a szűkségesnél nagyobb előfogat-követelésekkel és szinte elkerülhetetlen kényszerűségével mindannak, amit látott és ami nem nagy épülésére szolgált.

Tomás is levetette diákruháját, sallangos katonaruhát öltött és mint mondani szokás,

angyalbőrbe bújt. Addig magánál hordott sok könyvből nem tartott meg mást, mint egy szűzmáriás imakönyvet és egy kommentár nélküli Garcilasót¹⁶⁾, mert ez a kettő elfért zubbonya zsebében. Gyorsabban eljutottak Cartagenába, mint maguk kívánták volna, mert a menetelés változatos és sok szabadságot enged és minden nap új, szívderítő élményekre ad módot. Cartagenában négy nápolyi gályába szállottak és Tomás Rodaja itt belekóstolt az úszó házak különös életébe, ahol az embereket többnyire poloskák kínozzák, meglopják a gályarabok, zaklatják a tengerészek, rágcsálják az egerek és ide-oda hánnyák a hullámok. Rémületet keltettek benne a nagy viharok és szélvészek, kiváltkép a Leoni-tengeröbölben, mert hát ilyent is átéltek s az egyik Korzikába vetette őket, a másik pedig Franciaországba, Toulonba űzte hajóikat. Végülis kialvatlanul, ázottan és gyűrötten elértek a szép és pompás Genova városába. Ott partraszálltak a szélről védett kikötőben, majd miután ellátogattak az egyik templomba, a kapitány minden emberével együtt egy fogadóba ment, ahol minden átélt viszontagságukat elfeledtette velük a pillanat vigassága.

Itt megismerték a trevisói bor édességét,

a Montefiascone ízességét, az Asperino tüzes-
ségét, Candia és Soma görög nedűjének
nemességét, az Öt Szőlőskert nagyszerűségét,
a Guarnacha zamatát és szelídségét, a Chan-
tala parlagiságát, csak a közönséges római bor
nem mert mutatkozni ez uraságok között.
És miután a kocsmáros rendre elősorolta
nekik ezt a sok különféle fajtájú bort, késznek
nyilatkozott arra, hogy nemcsak amúgy
átabotában és nem is jelképesen, hanem
valóságosan és kézzelfoghatóan elébük vará-
zsolja Madrigált, Cocát, Alaejost és az inkább
császári, mint királyi várost, a vigasság
istenének kicsestárát ; felajánlotta Esquivias-
t, Alanist, Cazallát, Guadalcanalt és Mem-
brillát, nem feledkezve meg Ribadaviáról és
Descargamariáról sem. Egy szó mint száz,
a kocsmáros több bort felsorolt előttük és
többet rakott eléjük, mint amennyit maga
Bacchus őriz pincéiben.

A jó Tomás ugyancsak csodálkozott a
genovai nők szőke haján és a férfiak előkelő-
ségén és daliás külsején, a város bámulatos
szépségén, ahol a házak úgy állanak a sziklák
között, mintha merő gyémántok volnának
arany foglalatban.

Másnap valamennyi század partraszállt,
hogy Piemonte felé meneteljen. De Tomás

nem akarta velük megtenni ezt az utat, hanem gyalogszerrel igyekezett Róma és Nápoly felé, hogy a nagy Velencén és Lorettón át Milanóba és Piemontébe jusson. Ott kellett találkoznia megbeszélésük szerint don Diego de Valdiviával, ha ugyan közben, mint az mondta, nem irányítják őket tovább Flandriába. Két nappal utóbb Tomás búcsút vett a kapitánytól és további öt nap múlva Firenzébe érkezett, miután előbb meglátogatta Luccát, ezt a kicsi, de fölöttébb takaros várost, amelyben a spanyolokat szívesebben látják és jobban megvendégelik, mint Olaszország egyéb vidékein.

Firenze szerfölött megnyerte tetszését szép fekvésével és tisztaságával, pazar épületeivel, hűs folyójával és tetszetős utcáival. Négy napig időzött itt, aztán útnak eredt Rómába, amely a városok királynője és a világ úrasszonya. Sorra látogatta templomait, imádkozott ereklyéi előtt és megbámulta nagyságát. S ahogyan az oroszlán körmeiből kiki következtethet, nagyságára és vadságára, azonképen ő is megismerte Róma dicsőségét töredezett márványaiból, fél és egész szobraiból, mállatag íveiből és leomlott fürdőiből, nagyszerű oszlopcsarnokaiból és hatalmas színházaiból, híres és szent folyójából, amely

folytonosan öntözi partjait és megszenteli a belétemetkezett mártírok tetemének számtalan ereklyéivel; hídjaiból, amelyek mintha egymást nézegetnék és utcáiból, amelyek már nevükkel is rangosan emelkednek a világ minden más városa fölé, mint a Via Appia, a Flaminia, a Julia és több más ilyen. De nem kevésbé megcsodálta a halmokat, amelyek magát a várost részekre osztják, a Monte Celiót, a Quirinált és a Vatikánt, a másik négygel egyetemben, melyeknek nevei ugyancsak a római nagyságot és fenséget hirdetik. Nem kerülte el figyelmét a Bíborosok Kollégiumának méltósága sem, a Pontifex fensége és a sok országbeli népek tarkabarka sokasága. Mindezt megnézte, megfigyelte és jól megjegyezte magának.

Miután pedig végigjárta a hét templomot és meggyónt egy papnak és megcsókolta Őszentsége lábát, agnusdeikkel¹⁷⁾ és olvasókkal megrakodva elhatározta, hogy Nápolyba megy. De mert éppen fordult az évszak és ez a nyári időjárás rossz és ártalmas minden szárazföldi utasnak, aki Rómába jön vagy onnan távozik, tengeren indult el Nápoly felé. Itt azt a csodálkozást, melyet Róma látása keltett benne, csak tetézte Nápoly képe, amely város az ő és mindazok véle-

ménye szerint, akik csak látták, a legszebb Európában, ha ugyan nem az egész földkerekségen.

Innen Sziciliába ment. Megnézte Palermót, majd Messzinát. Palermónak fekvése és szépsége nyerte meg tetszését, Messzinának pedig kikötője és az egész szigetnek gazdagsága, melynél fogva jogosan és méltán nevezik Itália magtárának.

Visszatért Nápolyba, onnan Rómába, aztán elzarándokolt Lorettói Miasszonyunkhoz, akinek szent templomában sem külső, sem belső falat nem látott, mert minden tele volt rakva mankókkal, szemfedőkkel, láncokkal, bilincsekkel, béklyókkal, parókákkal, viaszfigurákkal és festményekkel meg képekkel, nyilvánvaló jeléül a felsorolhatatlanul sok kegynek, amelyben számosan részesültek Isten kezéből Szent Anyjának közbenjárása által. Mert hogy ottani szentséges képét felmagasztosítsa és megdicsőítse, tengernyi csodával jutalmazza azok áhíthatát, akik a mondott adományokkal ékesítették házának falát. Láttá azt a házat és szobát is¹⁸⁾, ahol elhangzott a legnagyobb és legfontosabb híradás, amelyet láttak és nem értettek meg mind az egek és mind az angyalok és mind az örök hajlékok lakói.

Innen, miután Anconában hajóra szállt, Velencébe ment. Ennek a városnak nem volna párja széles e világon, ha nem született volna Kolumbusz. Hála az Égnek és a nagy Hernando Cortésnak, aki meghódította a nagy Mexikót, hogy a nagy Velencének vetélytársa van. Ez a két nevezetes város hasonlít egymáshoz utcáival, amelyeken át víz folyik s a kettő közül az európai az Óvilág csodája, az amerikai pedig az Újvilág ámulatának tárgya. Végtelennek tűnt fel előtte gazdagsága, kormányformája bölcsnek, fekvése bevehetetlennek, bősége dúsnak, vidéke elragadónak, egyszóval egészében és minden részében méltónak találta arra a hírnévre, amely nagyszerűségéről a föld minden részén elterjedt. Még jobban meggyőzte ennek igazságáról a híres Arzenál épülete, ahol a gályákat előállítják, egyéb vízi járművekkel együtt, melyeknek se szeri, se száma.

A gyönyörűségek és szórakozások, melyeket kíváncsi utasunk Velencében talált, kis híján Kalypso varázsával hatottak rá, szinte elfeledtetvén vele eredeti szándékát. De egyhónapi ott-tartózkodás után mégis Ferrarán, Parmán és Piacenzán keresztül Milanóba ment, Vulcanus e műhelyébe¹⁹⁾, amely szálla a francia királyság szemében²⁰⁾ s amelyről azt mondják,

hoggy egyformán tud ígérni és adni, mert páratlanná teszi nagysága és temploma és bámulatos bősége mindenben, ami az emberi élethez szükséges.

Innen Astiba távozott és idejekorán ért oda, mert másnap indult a sereg Flandriába. Barátja, a kapitány örömmel fogadta s az ő társaságában és bizalmas környezetében utazott Flandriába. Megérkezett Antwerpenbe, amely város nem kevésbé méltó a csodálatra, mint azok, amelyeket Olaszországban látott. Láttá Gentet és Brüsszelt és látta, hogy az egész ország éppen fegyverkezik, hogy a következő nyáron hadra keljen. Mikor ily módon teljesült az a vágya, hogy lássa mindazt, amit látott, elhatározta, hogy visszatér Spanyolországba és befejezi tanulmányait Salamancában.

Elhatározását nyomban tett is követte, bajtársa nagy sajnálkozására, aki búcsúzáskor arra kérte, hogy tudósítsa őt egészségéről, megérkezéséről és további sorsáról. Megígérte neki, amit kívánt, aztán Franciaországon át visszatért Spanyolországba, úgy, hogy útközben nem is látta az éppen ugyancsak fegyverkező Párizst²¹). Végezetül megérkezett Salamancába. Barátai szívesen fogadták és támogatásukkal tovább folytathatta tanul-

mányait, melyek végeztével licenciátusa lett a jogtudománynak.

Történetesen ekkoriban érkezett Salamanca városába egy fölöttébb szemrevaló nőszemély. Nosza, rögtön a környék minden madara odasietett a csalétekre és csábos szóra. Nem volt egyetlen táskahordozó, aki nem látogatta volna meg.omásnak értésére jutott, hogy állítása szerint az illető hölgy Olaszországban és Flandriában élt. Ő is elment tehát, hogy megnézzze, hátha ismeri, és a látogatás eredménye az lett, hogy a nő fülig beleszeretett Tomásba. Ez pedig észre sem vette és hacsak erőszakkal oda nem vitték, el sem akart többé menni a hölgyhöz.

A vége a dolognak az lett, hogy a nő értésére adta hozzá való hajlandóságát és felajánlotta neki vagyonát. De mert Tomás többet törődött könyveivel, mint minden más időtöltéssel, semmiképen nem érzett viszontszerelmet a hölgy iránt. Mikor pedig a hölgy látta, hogy semmibeveszi, sőt talán irtózik is tőle s közönséges és rendes eszközökkel nem tudja bevenni Tomás szívének sziklavárát, más módszereken kezdte törni a fejét, amelyek véleménye szerint hathatósabbak lennének és hozzásegítenék vágyainak teljesüléséhez. Ezért egy mór szolgáló taná-

csára toledói birsalmavelővel, mint mondani szokás, megétette Tomást, abban a hitben, hogy a bűvös étekkel szerelemre gerjesztheti. Mintha ugyan volnának a világon füvek és vajákosságok és bűvigék a szív vonzalmának kikényszerítésére. Méltán mondják méregkeverőknek azokat, akik ilyen bájitalokat és bájételeket adnak, mert bizony nem tesznek egyebet, mint hogy mérget adnak annak, aki beveszi, amint azt számtalan alkalommal bebizonyította már a tapasztalat.

A birsalmavelőnek Tomásra olyan szörnyű hatása volt, hogy keze-lába azon nyomban reszketni kezdett, mintha eskóros volna. Így is maradt eszméletlenül több órán keresztül, majd mintegy bódultan nézett maga köré és nehéz és dadogó nyelvvel azt mondta, hogy a megevett birsalmavelő halálát okozta s azt is elmondta, hogy ki adta neki. A bíróság, amelynek értésére jutott az eset, kerestette a baj okozóját, ez azonban tettének rossz következményét látván, hamar kereket oldott és többé nem mutatkozott.

Hat hónapig feküdt ágyban Tomás. Közben lefogyott és mint mondani szokás, csont és bőr lett és úgy látszott, hogy elment a szép esze. És noha minden lehető orvossággal megpróbálkoztak, csak testi betegségét tudták

meggyógyítani, elmebeli fogyatékoságát nem. Úgyhogy felgyógyult ugyan, de a legfurcsább téboly kerítette hatalmába, amelynél furcsábbat még nem láttak háborodott emberek között. Azt képzelte magáról a szerencsétlen, hogy mindenestül üvegből van és ehhez az elképzeléséhez képest, mihelyt valaki közeledt hozzá, szörnyűséges kiáltásokban tört ki, miközben összefüggő szavakban és mondatokban mindenkit kérve-kért, hogy valamiképen oda ne menjen hozzá, különben összetöri, lévén ő igazándiból és valósággal más, mint a többi ember, fejebúbjától a talpáig üveg.

Hogy kizökkentsék ebből a különös rögeszméből, sokan, nem törődve kiáltozásával és könyörgésével, rárontottak és megölelték, miközben azt mondták, hogy lám, mégsem törik el. De ebből csak annyi haszon volt, hogy a boldogtalan szörnyű jajveszékeléssel végigvágódott a földön és olyan ájulás jött rá, hogy négy órába telt, míg felocsudott; mikor pedig felocsudott, ismét csak azért könyörgött és esdekelt, hogy mégegyszer ne közelítsenek hozzá. Beszéljenek vele távolról és kérdezzék tőle, amit akarnak, mert mindenre a rendesnél értelmesebben fog válaszolni, lévén üvegből és nem húsból való ember, mivel pedig az

üveg finomabb és érzékenyebb anyag, rajta keresztül gyorsabban és hathatósabban működik a lélek, mint a súlyos és gyarló földi testben. Néhányan ki akarták próbálni, hogy igaz-e, amit mond, ezért tehát sok bonyolult dolgot kérdeztek tőle, de ő mindenre azonmód a legnagyobb éleselméjűséggel válaszolt, nem kis ámulatára az egyetem legtudósabb embereinek s az orvostudomány és filozófia professzorainak. Ezek nem győztek csodálkozni, hogy valaki, aki rendkívüli kótyagoságában üvegembernek képzeli magát, ilyen értelmes és minden kérdésre ennyire találó és elmés válaszokat tud adni.

Tomás azt kérte, adjanak neki valamilyen tokot, hogy abba tegye testének törékeny edényét, nehogy össze találjon törni, ha szűk ruhát vesz rá. Adtak tehát neki egy barna köpenyt és egy nagyon bő inget, amelyet módfelett óvatosan felöltött és egy pamut-zsinórral megerősített derekán. Cipőt semmiképen nem akart lábára húzni. Hogy pedig azok, akik enni adtak neki, ne közeledjenek hozzá, azt találta ki, hogy egy rúd végére edényt akasztott, abba az emberek beletettek néhány szem gyümölcsöt, amilyen éppen termett abban az évszakban. Húsról és halról hallani sem akart, inni pedig csak

kútból vagy folyóból ivott, tenyerével mérítve a vizet. Ha végigment az utcán, mindig középen járt és felnézett a háztetőre, mert attól tartott, hogy leesik egy téglá és összetöri. Nyáron szabad ég alatt hált, télen pedig behúzódott egy csűrbe és nyakig belefúrta magát a szalmába, mondván, hogy ez a legmegfelelőbb és legbiztonságosabb egy üvegből való ember számára. Ha mennydörgött, reszketett, mint a nyárfalevél, kiment a mezőre és addig nem tért vissza a helységbe, míg el nem vonult a vihar.

Barátai hosszú időn át fogságban tartották. De mikor látták, hogy baja csak súlyosbodik, elhatározták, hogy mindent ráhagynak és engedik, hogy menjen, ahová akar. Így is cselekedtek, ő pedig szanaszét járt-kelt a városban, csodálkozást és szánalmat keltve mindazok között, akik ismerték.

Az utcagyerekek mingyárt körülvették, ő azonban botjával távortartotta és arra kérte őket, beszéljenek hozzá messzebbről, nehogy összetörjön, mert üvegember lévén, nagyon gyöngé és törékeny. A gyerkőcök, akik a világ legrakoncátlanabb népsége, kérése és hangos rimánkodása ellenére sárral, sőt kövekkel kezdték dobálni, hogy lássák, vajjon valóban üvegből van-e, mint állítja. Ő azonban úgy

jajveszékelt és olyan handabandázást művelt, hogy a felnőttek megszánták és rászóltak, sőt rá is húztak a gyerekekre, hogy hagyják abba a dobálózást. Egy ilyen napon, mikor túlságosan zaklatták, odafordult hozzájuk és ezt mondta:

— Mit akartok tőlem, ti fickók, hiszen olyan tolakodók vagytok, mint a legyek, olyan undokak, mint a poloskák, olyan szemtelenek, mint a bolhák. Azt hiszitek, hogy én vagyok a római cseréphegy, hogy ennyi cserepet és téglát hajigáltok rám?

Hogy hallják szidalmait és mindenkinek adott válaszait, mindig sokan szegődtek sarkába és még a gyerekek is hasznosabbnak látták, ha hajigálás helyett meghallgatják. Így, mikor egyszer a salamancai zsibvásár előtt mentek el, az egyik ócskásasszony oda kiáltott hozzá:

— Lelkemre mondom, diákuram, szívből sajnálom szerencsétlenségét, de mit csináljak, ha mégsem tudom megsiratni?

Amaz feléje fordult és nagyon kimért hangon ezt mondta:

— Filiae Hierusalem, plorate super vos et super filios vestros²²).

Az ócskásasszony férje megértette a mondas csípősségét és így szólt:

— Hé, tisztelt üvegdiák úr, magában is több a kópéság, mint a hóbert.

— Fabatkát sem törődöm vele — felelte a diák —, fő az, hogy ostoba nem vagyok.

Egy napon, mikor egy örömtanya előtt ment el és annak lakói közül sok ott állt a kapuban, azt mondta, hogy ezek Sátán hadseregének málháslovai és szállásuk a pokol hajlékában van.

Valaki megkérdezte tőle, milyen tanácsot és vigaszt adna egyik barátjának, aki nagyon búsul, mert a felesége megszökött tőle. Erre így felelt :

— Mondja meg neki, adjon hálát az Istennek, hogy elvitték házából az ellenségét.

— Szóval ne menjen utána? — kérdezte amaz.

— Eszébe ne jusson — viszonzá az üvegdiák —, mert ha megtalálja, örökös és szavahihető tanuját találja benne gyalázatának.

— Nos hát, ha ez így van, — folytatta a másik —, mit tegyek én, hogy békességben élhessek a feleségemmel?

Mondá a diák :

— Add neki azt, amire szüksége van, hagyd, hogy mindenkinek parancsoljon a házban, csak azt az egyet ne engedd, hogy neked parancsoljon.

Egy fiú ezt mondta neki:

— Tisztelt üvegdíák úr, meg akarok ugrani hazulról, mert apám folyton ver.

Ennek azt felelte:

— Jegyezd meg magadnak, fiam, hogy a szülőktől kapott ütleget becsületet hoz, csak amit a hóhértól kapsz, az hoz rád szégyent.

Egy templom kapujához érve, egy parasztot látott oda belépni, azok fajtájából, akik mindig nagyra vannak tisztá keresztény származásukkal, mögötte pedig egy másik ember jött, akinek már nem volt olyan jó híre, mint az elsőnek. A diák hangosan utánakiáltott a parasztnak:

— Várj, Domingo, engedd előre a szombatot ²³).

Az iskolamesterekről azt mondta, hogy boldogok, mert mindig angyalokkal van dolguk, de még boldogabbak volnának, ha a kis angyalok nem volnának olyan taknyosak.

Valaki megkérdezte tőle, mi a véleménye a kerítőnőkről. Azt felelte, hogy annál veszedelmesebbek, minél közelebb laknak, legveszedelmesebbek pedig akkor, ha szomszédnők.

Hibbantságának, válaszainak és mondásainak híre elterjedt egész Kasztíliaiban és fülébe jutott egy főrangú vagy előkelő úrnak

is az udvarnál. Ez el akarta hozatni magához és egy Salamancában lakó lovagot, barátját bízta meg, hogy küldje el hozzá. A lovag, mikor egy nap találkozott vele, ezt mondta :

— Tudja meg, üvegdiák úr, hogy egy udvari személyiség akarja látni és hivatja magához.

Erre így felelt :

— Mentsen ki kegyelmed annál az úrnál. Nem vagyok én a fővárosba való, mert sok bennem a szégyenérzés és kevés a hízelegni tudás.

De a lovag mindenáron magával akarta vinni a fővárosba és ezért cselhez folyamodott. Betették egy szalmás kosárba, amilyenben üvegeket szállítanak, a súly kiegyenlítéséül szolgáló másik kosárba pedig köveket raktak. A szalma közé néhány üvegtárgyat raktak, így adván értésére a diáknak, hogy üvegportékának viszik. Mikor Valladolidba értek, éppen esteledett. Kirakták annak az úrnak a háza előtt, aki érte küldött. Az úr nyájasan fogadta és ezt mondta neki :

— Isten hozta házamban, üvegdiák úr. Jól utazott? Hogy szolgál az egészsége?

Erre így felelt :

— Nincs rossz utazás, csak vége legyen egyszer. Rossz csak az akasztófához vezető út. Az egészségem semilyen, mert pulzusomnak más az üteme, mint az agyamnak.

Másnap, mikor sok sólymot és ölyvöt, valamint más vadászathoz használt madarat látott az e célra szolgáló rudakon, azt mondta, hogy a solymászat hercegeknek és nagyuraknak való szórakozás, de megjegyzendő, hogy az öröm benne úgy viszonylik a haszonhoz, mint kétezer az egyhez. A nyúl vadászat kellemesebb, kivált ha kölcsönvett agarakkal gyakorolják.

A nemes úrnak tetszett ez az örültség és megengedte a diáknak, hogy járkáljon a városban egy emberének védelme és őrizete alatt, akinek arra kellett ügyelnie, hogy az utcagyerekek ne bántsák. Egy hét alatt ezek és az egész székváros megismerték. Amerre csak járt, minden utcán és minden sarkon válaszolatott a feltett kérdésekre. Többek között egy főiskolás megkérdezte tőle, nem költő-e, hiszen úgy látszik, mindenre van tehetsége. De ő azt mondta neki:

— Eddig még nem voltam sem olyan balga, sem olyan szerencsés.

— Nem értem, mit jelent az, hogy balga és szerencsés — mondta a főiskolás.

— Nem voltam olyan balga, hogy fűzfapoéta legyek, sem olyan szerencsés, hogy kiérdemeljem a jó költő nevét.

Egy másik pennaforogató azt kérdezte tőle, mennyire becsüli a költőket. A költészetet, úgymond, sokra, a költőket azonban semmire. Megkérdezték tőle, miért mondja ezt. Azt felelte, hogy a költők száma rengeteg, de olyan kevés köztük a jó, hogy olybá vehető, mintha nem is volnának, ami pedig nincs, azt nem érdemes becsülni. A költészetet azonban csodálja és tiszteli, mert magában foglal minden más tudományt, valamennyit felhasználja, valamennyit magára ölti díszül és csodálatos műveket hoz napvilágra, amelyek hasznot, gyönyörűséget és bámulnivalót adnak a világnak. És hozzátette:

— Jól tudom én, mit ér a jó költő, mert eszembe jutnak Ovidiusnak ezek a sorai:

*Cura ducum fuerunt olim regumque poetae:
Praemiaquae antiqui magna tulere chori.
Sanctaque majestas, et erat venerabile nomen
Vatibus, et largae saepe dabantur opes.²⁴⁾*

És annál is kevésbbé feledkezem meg a költők magas méltóságáról, mert Platon az istenek tolmácsainak nevezi őket, Ovidius pedig még ezt mondja róluk:

*Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.*²⁵⁾

Meg azt is, hogy :

*At sacri vates, et Divum cura vocamur.*²⁶⁾

Ezt mondják a jó költőkről, mert a rosszakról, a kontárokról ugyan mi egyebet mondhatnának, mint hogy a világ legpipogyább és legnagyobbképűbb fráterei?

Aztán még hozzátette :

— Látni kell az ilyen alkalmi rímfaragót, mekkora feneket kerít a dolognak, ha társaságban fel akarja olvasni egy szonettjét. Ilyeneket mond : »Hallgassanak meg kegyelme-
tek egy kis szonettet, amelyet tegnap este költöttem bizonyos alkalomból. Megengedem, hogy nem ér semmit, de van benne valami, nem is tudom, micsoda szépség!« Azzal félrehúzza a száját, felrántja a szemöldökét, kotorász a zsebében és ezer más piszkos, szakadozott papír közül, amelyeken még ezer szonett áll, előszedi azt, amelyet fel akar olvasni és végül mézédés, epekedő hangon elszavalja. Ha aztán véletlenül a hallgatók kópéságból vagy tudatlanságból nem dicsérik, kijelenti : »Kegyelmetek vagy nem értették a szonettet vagy én nem olvastam fel jól, így hát legokosabb, ha még egyszer elmondom,

kegyelmetek pedig hallgassák több figyelemmel, mert bizony mondom, ez a szonett megérdemli. És még egyszer elszavalja, újabb gesztusokkal és újabb szünetekkel. Azt is érdemes meghallgatni, mikor egyik a másikat kritizálja. Hallották már, hogy csaholnak a fiatal kutyakölykök az öreg méltóságteljes kuvaszokra? És mit mondjon az ember azokról, akik leszólják a híres és kiváló férfiakat, akik a költészet igazi fényét sugározzák és miközben bokros és komoly teendőik mellett üdülésül és szórakozásul használják, kimutatják isteni tehetségüket és szellemi nagyságukat, az akadémuskodó tudatlan boszúságára, aki ítélkezik arról, amit nem tud és lecsepüli azt, amit nem ért meg, de azért azt akarja, hogy tiszteljék és becsüljék a butaságot, amely mennyezet alatt trónol és a tudatlanságot, amely a szertartástermekben kevélykedik?

Máskor megkérdezték tőle, mi az oka annak, hogy a költők legnagyobbbrészt szegények. Azt felelte, azért azok, mert azok akarnak lenni, hiszen hatalmukban állana, hogy gazdagok legyenek, mindössze élniük kellene az alkalommal. A gazdagság ott van a kezük ügyében, lévén imádott hölgyeik mindig módfelett gazdagok és dúsak: hajuk

arany, homlokuk csiszolt ezüst, két szemük zöld smaragd, foguk elefántcsont, ajkuk korál, torkuk átlátszó kristály, ha pedig sírnak, könnyeik folyékony gyöngyök, nem is szólván arról, hogy nincs az a kemény és terméketlen föld, amelyből léptük nyomán ne fakadna nyomban jázmin és rózsa, lehelletük meg valóságos tiszta ámbra, pézsma és mósusz. Mindez eléggé bizonyítja és igazolja nagy gazdagságukat. Ezeket mondta és más efféléket a rossz költőkről, mert a jókról mindig csak jót mondott és az egekig magasztalta őket.

Egy napon a Szent Ferencről elnevezett vásáron néhány rosszul mázolt festményt látott és azt mondta, hogy a jó festők másolják a természetet, a rosszak másítják. Egy másik napon igen vigyázatosan, hogy el ne törjön, hozzátámaszkodott egy könyvtár polcához és így szólt:

— Ez a foglalkozás nagyon kedvemre való volna, ha nem volna egy bibéje.

A könyvtár megkérdezte, mi az. Erre így szólt:

— Az agyafúrtságok, amelyeket elkövetnek, ha megveszik egy könyv jogát²⁷), de akkor is rászedik a szerzőt, ha netán saját költségére nyomtatja ki, mert ezerötszáz

helyett háromezret nyomatnak és mikor a szerző azt hiszi, hogy az ő könyveit adják el, másokéit árusítják.

Ugyanezen a napon történt, hogy hat megkorbácsoltat vezettek végig az utcán és a kikiáltó tudtul adta: »A legelsőt lopásért«. Mire a diák odakiáltotta a tolvaj előtt haladó törvényszolgáknak:

— Gyorsan lóduljatok innen testvérek, nehogy valaki rajtatok kezdje a számolást.

És mikor a kikiáltó eljutott odáig, hogy: »A leghátulsót...«, ezt mondta:

— Ez biztosan az iskolásfiúk kezese.

Egy fiú ezt mondta neki:

— Üvegdiák testvér, holnap egy kerítőnőt korbácsolnak meg.

Erre azt felelte:

— Ha nem nőt mondtál volna, azt hinném, hogy egy kocsit döngetnek el.²⁸⁾

Véletlenül éppen ott volt egy gyaloghintóvivő, aki így szólt hozzá:

— Talán rólunk is van valami mondani-valója, üvegdiák úr?

— Semmi más — válaszolt az üvegdiák —, csak annyi, hogy közületek is több vétekről tud egy-egy akármelyik gyóntatónál. Azzal a különbséggel, hogy a gyóntató hallgat

róluk, ti pedig csak azért tudjátok meg, hogy az első kocsmában kikürtöljétek.

Hallotta ezt egy öszvérhajcsárlegény, mert minden fajtájú nép hallgatta folyton, és ezt mondta neki :

— Bezzeg rólunk, Kancsó uram, keveset, vagy semmit nem mondhat, mi mind jóra való emberek vagyunk és szükségesek a társadalomnak.

Mire az üvegdiák így felelt :

— A gazda becsülete rávall a szolgáléera. Ezért csak azt kell néznem, kinek szolgálasz, mindjárt megtudom, mekkora a becsületed. Ti vagytok a legközönségesebb söpredék a föld hátán. Egyszer, mikor még nem voltam üvegből, olyan bérbevett öszvéren utaztam, hogy százhusz hibát számoltam össze rajta, de az mind csupa nagy és életveszélyes hiba volt. Minden öszvérhajcsár egy kicsit kerítő, egy kicsit zsebmetsző és egy icipicit pojáca. Ha gazdáik (mert így nevezik azokat, akiket öszvéreiken visznek) fajankók, nagyobb szemcsét csinálnak velük, mint amennyi az utolsó években zúdult erre a városra²⁹⁾; ha idegenek, meglopják őket; ha diákok, szidalmakkal árasztják el; ha papok, kiátkozzák; ha pedig katonák, reszketnek tőlük. Ezek, akár csak a matrózok, a fuvarosok és a szeke-

részek, különleges és csak nekik való módon élnek. A fuvaros élete nagyobb részét egy másfélrófnyi helyen éli le, mert az öszvér jármától a kocsi elejéig alig nagyobb a távolság. Ideje felét énekléssel tölti, másik felét káromkodással és hogy azt kiabálja, hogy: »Térj ki az útból!« Ha pedig úgy fordul, hogy ki kell rántania egy kereket a sárból, többet használ neki két kutyateremtette, mint három öszvér. A tengerészek pogány, faragatlan emberek és nem ismernek más nyelvet, mint amelyet a hajókon használnak; jó időben szorgalmasak, rossz időben lusták; ha vihar van, sokan parancsolnak és kevesen fogadnak szót; istenük a ládájuk és függőágyuk, időtöltésük pedig az, ha tengeribetegeknek látják az utasokat. A szekeresek pedig azok a legények, akik elváltak az ágyneműtől és a lószerszámmal élnek házasságban; olyan szorgalmasak és igyekvők, hogy lelkiüdvösségüket szívesebben elveszítik, mint egy napi utat; zenéjük a mordály dörgése, fűszerük az éhség, reggeli imádságuk az abrakolás, istentiszteletük pedig, hogy lábukat se teszik be egy misére.

Mikor ezeket mondta, egy gyógyszerár ajtajában állott és a patikushoz fordulva, ezt mondta neki:

— Kegyelmednek derék foglalkozása van, ha nem volna olyan ellensége a lámpának.

— Miért lennék én ellensége a lámpának?

— kérdezte a patikus.

Az üvegdiák pedig ezt felelte :

— Azért az, mert ha véletlenül kifogyott az orvossághoz való olaja, a legközelebbi lámpából vesz. Azonkívül még egy bökkenője van ennek a foglalkozásnak, olyan, hogy a világ legügyesebb orvosát is megfosztja minden hitelétől.

Mikor megkérték, hogy magyarázza meg szavait, azt válaszolta, hogy egyik-másik patikus, csak hogy azt ne kelljen megvallania, hogy nincs meg nála az orvos receptjén rendelt szer, a hiányzó helyett más szereket ad, amelyeknek szerinte ugyanaz a hatásuk és tulajdonságuk van, pedig nincs. Nem csoda hát, ha a rosszul kotyvasztott gyógyszer ellenkezőjét éri el annak, amit a jól elkészítettnek elérnie kellene.

A patikus erre megkérdezte tőle, mi a véleménye az orvosokról, ő pedig ezt felelte :

— »Honora medicum propter necessitatem, etenim creavit eum Altissimus. A Deo enim est omnis medela, et a rege accipiet donationem. Disciplina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnatum collaudabitur.

Altissimus de terra creavit medicinam, et vir prudens non abhorrebit illam.«³⁰⁾ Ezt mondja az Ecclesiasticus az orvostudományról és a jó orvosokról. De a rosszakról ennek fordítottját lehetne elmondani, mert nincs ember, aki náluk többet ártana a közösségnek. A bíró csűrheti-csavarhatja az igazságot, az ügyvéd érdekből megvédheti a jogtalan keresetet, a kereskedő kiszípolozhat bennünket, szóval valamennyien, akikkel kényszerből dolgunk akad, valamilyen módon kárt okozhatnak nekünk. De egyikük sem veheti el az életünket úgy, hogy még büntetéstől se kelljen tartania. Csak az orvosok ölhetnek meg bennünket minden félelem és minden fáradság nélkül, olymódon, hogy más fegyvert nem is használnak a recipén kívül. Gaztettük sohasem kerül nyilvánosságra, mert nyomban a föld alá kerül. Emlékszem, hogy mikor még húsból voltam és nem üvegből, mint most, egy beteg elküldte ez utóbbi fajtából való orvosát, hogy másikkal gyógyíttassa magát. Erre az négy nap múlva elvetődött abba a patikába, ahová a másik küldte receptjeit. Megkérdezte a patikust, hogy érzi magát az a beteg, akit azelőtt ő kezelt és hogy a másik orvos rendelt-e neki hashajtót. A patikus azt felelte, hogy éppen van nála

egy hashajtó-recept, amelyet másnap kell elkészítenie a betegnek. Kérte az orvos, hogy mutassa meg és látta, hogy ez áll a végén: »Sumat diluculo«³¹), mire kijelentette: »Ezzel a hashajtóval nagyon meg volnék elégedve, de a diluculóval nem, az túlságosan híg«.

Miközben ilyeneket és más efféléket mondott minden foglalkozásról, az emberek mindenütt köréje gyűltek és nem bántották ugyan, de békén sem hagyták. Mindazonáltal mégsem tudott volna védekezni az utcagyerekektől, ha a melléje adott őr nem védi meg.

Az egyik ember megkérdezte tőle, mit tegyen, hogy ne irigykedjék senkire. Erre azt mondta:

— Aludj. Mert amíg alszol, egyenlő vagy azzal, akire irigykedsz.

Egy másik megkérdezte, mit tegyen, hogy megkapjon egy állást, amelyre már két éve pályázik. Ennek ezt mondta:

— Szállj lóra és tartsd szemmel azt, aki megkapja, maradj a nyomában, míg csak el nem megy a városból, akkor a tiéd lesz.

Egy másik alkalommal egy vizsgálóbíró ment el mellette. Hivatalos úton járt valami büntett ügyében. Két törvényszolga volt

vele és nagy csödület követte. A diák megkérdezte, ki ez az ember és mikor megmondták neki, így szólt:

— Fogadni mernék, hogy ennek a bírónak vipera van a mellében, pisztoly a tarsolyában és mennykő a kezében, hogy elpusztítson mindent, ami a kezeügyébe kerül. Emlékszem, volt egyszer egy barátom, aki egy esetben olyan súlyos ítéletet hozott, hogy jónéhány lattal többet nyomott a bűnös bűnénél. Megkérdeztem, miért hozott ilyen kegyetlen ítéletet és követett el ilyen nyilvánvaló igazságtalanságot. Azt felelte, hogy az ítéletet úgyis megfellebbezik és a tanácsbeli uraknak ilyenképen módjuk lesz könyörületeseknek mutatkozni, mert ők majd enyhítik és kellő mértékére szállítják le a túlságosan szigorú büntetést. Én azt feleltem neki, hogy jobb lett volna, ha úgy ítél, hogy megkímélje az urakat ettől a fáradságtól, akkor igazságos és okos bírónak tartanák.

A sokaságban, amely — mint már említettem — mindig körülvette és hallgatta, egy ismerőse is volt tudósruhában.³²⁾ Ezt egy másik licenciátus úrnak nevezte, de üvegdiákunk tudta, hogy még az alsó iskolákat sem végezte el, nemhogy a licenciátusi címet elnyerte volna. Így szólt hát:

— Vigyázzon sógor, nehogy a redemptorista barátok³³⁾ megtalálják a címét, mert féltő, hogy elviszik, mint gazdátlan jószágot.

Erre azt mondta a barátja:

— Legyünk egymáshoz kíméletesek, üvegdiák úr, hiszen tudja, hogy magas- és mélytudományosságú ember vagyok.

Az üvegdiák pedig ezt felelte:

— Csakugyan tudom, hogy Tantalus kegyelmed a tudományokban, mert olyan magasak, hogy nem éri el őket és olyan mélyek, hogy nem tud a fenekükig jutni.

Mikor legközelebb egyszer egy szabó el-
árusítóasztalához támaszkodott, látta, hogy az ölbetett kézzel ül, és ezt mondta neki:

— Látnivaló, mesteruram, hogy az üdvösség útján van.

— Miből látja? — kérdezte a szabó.

— Hogy miből látom? — felelte az üvegdiák. — Hát abból, hogy nincs semmi dolga és így alkalma sincs arra, hogy hazudjon.

Aztán így folytatta:

— Boldogtalan az a szabó, aki nem hazudik és ünnepnapon dolgozik. Csodálatos dolog, hogy ebben a mesterségben jóformán alig talál az ember valakit, aki rendes ruhát csinál, de annál többen vannak, akik gonoszul ruházzák a gonoszokat.

A cipészekről azt mondta, hogy saját véleményük szerint sohasem csinálnak rossz lábbelit. Mert ha a vevőnek szűk a cipő és szorítja, azt mondják, hogy nem tehetnek róla, a divat így kívánja és ha két óra hosszat járnak benne, úgy szétmegy, mintha papucsot viselnének a lábukon. Ha pedig bőre sikerült a lábtyű, azt mondják, a köszvény miatt voltak kénytelenek ilyenre csinálni.

Egy elmés ifjú, aki írnok volt a kormányzó-ságnál, folytonos kérdésekkel és tudakozódásokkal ostromolta és elmondott neki minden újdonságot, ami a városban történt. Mert az üvegdiák mindenről megmondta véleményét és mindenre válaszolt. Ez az írnok egyszer azt mondta neki:

— Üvegdiák uram, ma éjjel meghalt a börtönben egy elítélt pénzkölcsönző.

Az üvegdiák így felelt:

— Jól tette, hogy sietett a meghalással, mielőtt a hóhér kölcsönvette volna a nyakát.

Szent Ferenc piacán egy csoport génuaival találkozott. Mikor elment előttük, az egyik odakiáltotta neki:

— Jöjjön ide üvegdiák úr, költsön nekünk egy szép történetet.

Ő pedig ezt felelte:

— Ahol génuaít látok, ott én nem költök.

Egyszer egy szatócsnővel találkozott, aki nagyon csúnya, de mindenféle drágakövekkel, gyöngyökkel és sallangokkal teleaggatott leányát kísérte. Az üvegdiák így szólt az anyához:

— Jól tette, hogy így kikövezte, legalább könnyebb neki a járás.

A pástétomsütőkről azt mondta, hogy évek óta büntetlenül dupla- vagy semmit játszanak, mert két maravédiről négyre, négyről nyolcra és nyolcra egy fél réalra emelték a pástétom árát, csak mert így tartotta kedvük.

A bábjátékosokról minden rosszat elmondott. Hogy csavargó népség, amely illetlen módon bánik a szent dolgokkal, mert a színpadjaikon mutogatott bábok gúnyt űznek az ájtatosságból, egy kalap alá veszik az Ó- és Újtestamentum legtöbb, ha ugyan nem minden alakját, aztán leülnek enni-inni a kocsmákban és lacikonyhákban, szóval csodálkozik az ember, hogy akiknek tisztjük volna, nem hallgattatják el örökké a céhet és nem számúzik az országból.

Véletlenül egyszer egy főúri pompával öltözködő komédiás ment el mellette. Mikor meglátta, így szólt:

— Emlékszem, láttam ezt az embert egyszer a színpadon belisztezett arccal és kifordí-

tott bundával. A színházon kívül mégis folyton nemesi szavára esküdözik.

— Lehet, hogy az is — vetette közbe valaki — hiszen elég színész van, aki jó és előkelő családból származik.

— Ez igaz lehet — viszonzá az üvegdiák —, de annyi bizonyos, hogy a színpadnak legkevésbé van szüksége jócsaládból való emberekre. Jókülsejűekre, tisztességtudókra és szaporanyelvűekre annál inkább. Azt is megmondhatom róluk, hogy arcuk verejtékével keresik meg kenyerüket, töméntelen munkával, folytonos szereptanulással és azzal, hogy cigányok módjára helységről helysére vándorolnak, egyik fogadóból a másikba és nem alusznak, hogy másoknak gyönyörűséget szerezzenek, mert a mások megelégedése az ő örömük. Az is javukra írandó, hogy mesterségükkel nem csálnak meg senkit, mert portékájukat mindig nyilvánosan mutogatják, hogy kiki lássa és ítéljen felőle. Az igazgatók munkája módfelett nagy és gondjuk tengernyi, mert sokat kell keresniük, ha nem akarják, hogy az év végén annyi adósságuk legyen, hogy kénytelenek legyenek kiegyezni hitelezőikkel. Mindamellet mégis szükségesek az államban, ahogyan kellenek a lugasok, a

fasorok, a kellemes sétányok és mindaz, ami tisztes szórakozást nyújt.

Egyik barátja, folytatta aztán, mindig azt mondogatta, hogy aki színésznőnek udvarol, egyszerre több hölgynek hódol egyben, királynőnek, nimfának, istennőnek, konyhalánynak, pásztorlánynak és ha véletlenül úgy hozza a sora, még apródnak és lakájnak is, hiszen egy színésznő mindezeket a szerepeket játszani szokta.

Valaki megkérdezte tőle, ki a legboldogabb a világon. Azt mondta rá, hogy Nemo.³⁴⁾ Mert: »Nemo novit patrem; Nemo sine crimine vivit; Nemo sua sorte contentus; Nemo ascendit in coelum.«³⁵⁾

A kardvívókról azt mondta, hogy olyan tudományban vagy művészetben mesterek, amelyet, ha szükségük van rá, nem tudnak. Amellett jócskán önhittek is, mert ellenfeleik szenvedélyes mozdulatait és gondolatait csalahatatlan matematikai formulákra próbálják visszavezetni.

Különösen haragudott azokra, akik festik a szakállukat. Egyízben két ember veszekedett előtte. Vitatkozás közben az egyik belemarkolt láthatóan festett szakállába és bizonykodott:

— Olyan igaz, mint hogy ez a szakáll az enyém.

Mire az üvegdiák közbeszólt:

— Csak a szőre, atyafi, a színe nem.³⁶⁾

Egy másik embernek jáspisszínű, tarka szakálla volt a sok festéstől. Ennek az üvegdiák azt mondta, hogy olyan a szakáll, mint a szedett-vedett szemétdomb. Egy harmadiknak pedig, akinek szakálla félig fehér, félig fekete volt, mert elmulasztotta az utánanövő szálak kifestését, azt mondta, vigyázzon, hogy vitába ne keveredjen senkivel, mert akármit fog állítani, nyomban ráolvassák a fejére, hogy hazug és kétszínű ember.³⁷⁾

Elbeszélte egyszer, hogy egy jóraavaló és nagyon értelmes lány szülei unszolására odaigérté kezét egy őszhajú aggastyánnak. Ez az esküvő előtti estén nem a Jordán vizéhez járult, mint az öregasszonyok javallják, hanem a hajvizes üveghez és az úgy megfiatalította a szakállát, hogy lefekvéskor hó volt, felkeléskor szurok. Eljött az esküvő órája és mikor a leány meglátta a színehagyott vőlegényt, azt mondta szüleinek, hogy adják ahhoz a férfihoz, akit ismer, mert ő máshoz nem megy. Azok azt mondták, hogy hiszen ott áll előtte a férfi, akit be-

mutattak neki és akihez nőül akarják adni. De a lány azt felelte, hogy ez nem ugyanaz és tanukra hivatkozott, hogy akivel szülei eljegyezték, komoly, fehérszakállú férfi volt, ennek a mostaninak pedig egy ősz szál sincs a szakállában, tehát nem is az, akinek kiadja magát. Addig erősködött, míg a festettszakállú elszégyelte magát és az eljegyzés felbomlott.

A duennákra ugyanúgy haragudott, mint a festettszakállúakra. Sok csipős történetet tudott sápítozásukról, nagy, szemfedőalakú főkötőikről, kényeskedésükről, akadémuskodásukról és szertelen fösvenységükről. Bosszankodott gyomorgörcseik és gyakori fejfájásuk, főkötőjükénél is cicomásabb modoruk, hasznavehetetlenségük és cifrázkodásuk miatt.

Valaki ezt kérdezte tőle ;

— Hogyan lehetséges üvegdiák uram, hogy annyi mesterségről mondott már rosszat, de a jegyzőkről még soha?

Erre így válaszolt :

— Ha üvegből vagyok is, olyan törékeny nem vagyok, hogy a többnyire tévelygő többség véleményétől sodortassam magam. Azt látom, hogy a rossznyelvűek ábécéje és hangpróbája a jegyzők céhe. Mert ahogyan a tudományok megtanulásának előfeltétele az

ábécé, és ahogyan az énekesnek, mielőtt énekel, ki kell próbálnia a hangját, a rágal-mazók is, mielőtt nyelvük élességét ki-meg-mutatnák, a jegyzőket, a törvényszolgákat és az igazságszolgáltatás más embereit pocskondiázzák. Holott jegyzők nélkül az igazság szégyenkezve és megcsúfolva sompolyogna ezen a világon. Nem hiába mondja az Ecclesiasticus: »In manu Dei potestas hominis est, et super faciem scribae imponet honorem.«³⁸) A jegyző a köz szolgálja, és nélküle a bíró nem tudná jól végezni dolgát. A jegyzőknek szabadoknak kell lenniük, nem lehetnek rabszolgák, sem rabszolgák fiai, törvényes gyermekeknek kell lenniük, nem fattyúknak, sem alantas származásúaknak. Titoktartást fogadnak, hűséget és megvesztegethetetlenséget. És hogy sem barátság vagy ellenséges érzület, sem személyes előny vagy hátrány nem fogja őket eltéríteni attól, hogy jó keresztény lelkiismerettel tegyenek eleget tisztüknek. De ha ehhez a hivatalhoz ennyi jótulajdonság kell, miért gondoljuk azt, hogy az ördögnek éppen a Spanyolországban élő húszezer jegyző az igazi szüretje, mintha mind a húszezer az ő szőlőskertjében nőtt volna? Én bizony nem hiszek ebben és azt sem helyeslem, ha más hiszi. Mert azt állítom,

hogy ezekre az emberekre jól kormányzott országban a legnagyobb szükség van. Ha pedig kelletténél nagyobb díjazást követelnek, kelletténél nagyobb igazságtalanság is történik velük és ebből a két szélsőségből olyan középút adódhatik, hogy megtanulják, hogyan vigyázzanak jobban magukra.

A törvényszolgákról azt mondta, nem csoda, hogy akad itt-ott ellenségük, hiszen az a mesterségük, hogy elfogják az embert vagy lefoglalják amiye van, tömlöcben tartják vagy költségére laknak jól.

Az ügyvédek hanyagságát rosszellotta és az orvosokhoz hasonlította őket, akik egyformán behajtják járandóságukat, akár meggyógyul a beteg, akár nem: az ügyvédek is ugyanezt teszik, akár megnyerik a pört védenekiknek, akár nem.

Az egyik ember megkérdezte, melyik földet szereti a legjobban. Azt felelte rá, hogy azt, amelyik hamar és bőven terem. De a kérdező ezt mondta:

— Nem ezt kérdeztem, hanem hogy melyik város különb, Valladolid-e, vagy Madrid.

Erre ezt felelte:

— Madridban az különb, ami fenn és lenn van, Valladolidban, ami a kettő közt van.

— Ezt nem értem — válaszolta a kérdező.

Megmagyarázta :

— Madridban az ég és a föld, Valladolidban a házak.

Hallotta egyszer az üvegdiák, amint egyik ember elmondta a másiknak, hogy mikor Valladolidba jött, felesége súlyos betegségbe esett, mert megártott neki a levegő. Mire az üvegdiák megjegyezte :

— Lehet, hogy ő ártott meg a levegőnek, amilyen zsémbes és összeférhetetlen...

A zenészekről és küldöncökről azt mondta, hogy reményeik és kilátásaik nagyon korlátozottak, mert ezek legfeljebb kengyelfutókig vihetik, amazok pedig legjobb esetben királyi zenészek lehetnek.

A kurtizánoknak nevezett nőszemélyekről azt a véleményt nyilvánította, hogy több bennük a körtézia, a nyájasság, mint a szanitás, az egészség, legalább is a legtöbb esetben.

Egyszer, mikor templomban volt, látta, hogy egy öreg embert hoznak eltemetni, egy csecsemőt keresztelni és egy fiatal lányt esketni, mindhármat egyszerre. Erre megjegyezte, hogy a templom olyan csatatér, ahol az öregek elesnek, a kisdedek győznek és a nők ünneplik a diadalt.

Egyszer egy darázs megcsípte a nyakát és nem merte lerázni magáról, hogy el ne

törjön. De azért panaszkodott. Erre valaki megkérdezte tőle, hogyan érezheti a darázs-csipést, mikor pedig üvegből van a teste. Azt felelte rá, hogy a darázs minden biztonnyal rágalmazó darázs volt, mert a rágalmazók nyelve és fulánkja még a bronztesten is áthatol, nemhogy az üvegen.

Mikor véletlenül egy pocakos barát ment el mellette az utcán, egyik hallgatója ezt mondta :

— Ez a páter a hektikától nem tud mozogni.

Az üvegdiák haragosan rászólt :

— Sohase felejtsük el, mit mond a Szentlélek : »Nolite tangere christos meos.«³⁹⁾

És még jobban haragra lobbanva, figyelmeztette az embereket arra, hogy a sok szent közül, akiket az utóbbi években szentté avatott vagy a boldogok sorába felvett az egyház, egyiket sem hívták ilyen kapitánynak, Olyanfi Olyan szekretáriusnak, sem Amolyan grófnak, örgrófnak vagy hercegnek, hanem Diego fráternek, Jacinto fráternek, Raimundo fráternek, szóval csupa fráterek és barátok voltak. Mert a kolostorok a mennyország Aranjueze, amelynek gyümölcsei rendszeren Isten asztalára kerülnek.

A rossznyelvűek nyelvét a sas szárnyaihoz hasonlította, mondván, hogy az is megtép és szétszaggat minden más madarat, amely hozzá közeledik.

A játékbárlangok gazdáiról és a hivatásos játékosokról is sok csodadolgot beszélt. Az előbbiekről azt mondta, hogy mindenkit becsapnak, mert miután lefölozték a nyereségét annak, akinek éppen kedvezett a szerencse, magukban azt kívánják, bárcsak veszítene és menne át a bank a másik játékoshoz, hogy attól is behajthassák a sápot. Magasztalta a játékos türelmét, aki egész éjjel kártyázik és veszít, de akármilyen dühös és bosszús is, a világ minden kincséért nem szólna egy kukkot, nehogy a másik felálljon a nyereséggel, inkább Barrabás minden kínját elviseli. Hasonlóképen dicsérőleg beszélt néhány becsületes játékbárlang-tulajdonos lelkiismeretességéről, aki semmi áron nem engedné meg, hogy házában mást játsszanak, mint betétest és pikét és a hónap végén szépszerével, minden kockázat nélkül mégis több pinkapénzt vág zsebre, mint akik túrik, hogy huszonegyest és minden más házárjátékot játsszanak náluk.

Mindent egybevetve, annyi okos dolgot mondott, hogy ha nem jajveszékel úgy, vala-

hányszor hozzányúltak vagy közelébe mentek, ha nem viseli furcsa öltözékét, nem iszik és eszik olyan keveset és nem ragaszkodik ahhoz, hogy nyáron a szabadban, télen pedig pajtában háljon, mely már említett hóbortjaival világos bizonyítékát adta háborodottságának, mindenki a világ egyik legokosabb emberének tartotta volna.

Két évig vagy kevéssel tovább tartott ez a hibbantsága. Akkor Szent Jeromos rendjének egyik barátja, akiben megvolt az a különös tehetség, hogy a süketnémáknak visszaadja hallásukat és beszélőkéességüket, az örülteket pedig meggyógyítsa, gondjaiba vette az üvegdiákat és irgalmas szívétől indítatva, meggyógyította. Visszanyerte előbbi épelméjűségét, értelmét és józanságát. Mikor a barát látta, hogy meggyógyult, tudósi ruhába öltöztette és visszaküldte a fővárosba, hogy ott most már okosságának is ugyanannyi tanujelét adja, mint annakelőtte örültségének, hivatalt vállaljon és híres emberré váljon.

Az üvegdiák szótfogadott és most már nem Rodaja, hanem Rueda néven visszatért a fővárosba. De alig érkezett oda, az utcagyerekek rögtön felismerték. Mikor az eddigittől annyira különböző öltözetében látták, nem mertek utánakiabálni vagy kérdéseket

intézni hozzá, de azért sarkába szegődtek és így beszéltek egymás között:

— Nem ez az örült üvegdiák? Esküszöm, ő az. Most már épelméjű. Azért rendes ruhában ugyanolyan kótyagos lehet, mint azelőtt rongyaiban. Kérdezzünk valamit tőle és megtudjuk, hányadán vagyunk.

A licenciátus mindezt hallotta és hallgatott, de nagyobb zavarban volt, mint mikor még kótyagosan járta a világot.

Amit a gyerekek megtudtak, csakhamar a felnőtteknek is értésére jutott és mielőtt a licenciátus elért volna a törvényszékre, több mint kétszázfőnyi tömeg csatlakozott hozzá. Ezzel a tanárokénál is számosabb gyülekezettel lépett be az épületbe, ahol csakhamar körülvették, ahányan csak a házban voltak. Mikor látta, hogy ekkora tömeg állja körül, emelt hangon így szólott:

— Uraim, én vagyok az egykori üvegdiák, most már Rueda licenciátus. Egy sor szerencsétlen eset, amilyen néha az Ég engedelmével adódik a világon, elvette tőlem eszemet, de Isten kegyelméből visszanyertem. Azokból, amiket örülten mondtam, láthatják, miket fogok mondani és tenni józan ésszel. Salamancában végeztem a jogot. Mint szegény diák tanultam ott és licenciátus lettem.

Ebből láthatják, hogy címemet inkább köszönhetem tudásomnak, mint a szerencsének. Most idejöttem a székvárosba, ebbe a nagy embervadonba, hogy ügyvédkedéssel kenyeret keressek. Ha nem engedik, ügyetlen és védtelen leszek és kereset helyett halálomat fogom megtalálni. Az Isten szerelmére, ne akarják, hogy a csődületből számomra csőd legyen és hogy amit örült fejjel elértem, megélhetésemet, okos fejjel elveszítssem. Amit az utcán kérdeztek tőlem, kérdezzék most otthon és meglátják, hogy aki, mint mondani szokás, ingujjából rázta ki a jó válaszokat, meggondoltan még jobbakat fog adni.

Mindannyian meghallgatták és többen el is mentek. Sokkal kisebb kísérettel tért vissza szállására, mint jött.

Másnap ismét elindult és ugyanaz történt. Újabb beszédet tartott, de nem ment vele semmire. Sokat tett fel és nem nyert semmit. Mikor látta, hogy ilymódon éhen fog halni, elhatározta, hogy otthagyja a székvárost és visszatér Flandriába, hogy ott karja erejéből éljen, ha már tehetségéből nem tudott megélni. És szándékát végrehajtva, a városból távozóban ezt mondta:

— Oh, város, mennyire táplálsz a szemtelen akarnokok vágyait és mennyire elsor-

vasztod a jóra való törekvők reményét : jólakatos az arcátlan svihákokat és éhenhalatos a szerény szégyenlősöket.

Igy szólt és meg sem állt Flandriáig. Ott jóbarátja, Valdivia kapitány társaságában fegyverrel vívta ki magának azt a tekintélyt, amelyre tudományával szeretett volna szert tenni és mikor meghalt, eszes és bátor katona emlékezete maradt utána.

JEGYZETEK ÉS MAGYARÁZATOK

*

¹⁾ Segismundo az *Élet álom* című Calderon-dráma hőse, akit élményei arra a megismerésre visznek, hogy az ember sohasem tudhatja, vajjon az, amit átél, nem álom-e.

²⁾ Született 1867-ben Nicaraguában, meghalt 1916-ban.

³⁾ A *Literaturnája Enciklopédiája* »Don Quijote« című cikke.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ *Einleitung zur Prachtausgabe des »Don Quijote«, 1837.*

⁶⁾ Filológiaiilag számbavehető modern magyar fordításban a novellák közül eddig a következő öt jelent meg: *Két kutya beszélget* (a hozzátartozó keretelbeszéléssel együtt, melynek címe *Két furfangos házassága*, *El casamiento enganoso*), Budapest 1944; *Preciosa*, a szép cigányleány története, Budapest, 1946; *Kuckó és Kacor* (*Rinconete y Cortadillo*) és *A nevezetes mosogatólány* (*La ilustre fregona*), Budapest, 1943. A két utóbbi novella egy kötetben

jelent meg magyarul, a vértanuhalált halt kitűnő Pál Endre fordításában.

7) Kelt 1752-ben, a *Novellák* német fordításának megjelenése alkalmából.

8) *Briefwechsel zwischen Goethe und Schiller*, Stuttgart, Speman, I. k. 161. l.

9) Francisco Esteve Barba, Ed. Ebro, Zaragoza, 1940, novellánk egyik újabb kiadásában, melynek szövegét és részben jegyzeteit is e fordítás elkészítésénél használtam.

10) Pfandl, *Spanische Literaturgeschichte des Goldenen Jahrhunderts*. Freiburg, 1924.

11) A szegény diákok, akik a tehetősebbek költségén tanultak s ennek fejében kiszolgálták őket, fekete ruhát viseltek.

12) Nem bizonyítható, de sokan éppen novellánknak ezekből a szavaiból (és Cervantes néhány más kijelentéséből) azt következtetik, hogy a Don Quijote szerzője maga is a nagyhírű, ma több mint hétszázéves salamancai egyetem hallgatója volt. Novellánknak erre a mondatára utal a Tormes-parti egyetem leg-híresebb professzora, Miguel de Unamuno, mikor *Salamanca* című szép ódájában ezt mondja:

*Otthonos békéd epedő hívedd
Tette Cervantest, a dalos bolyongót,
Elvarázsoltad s szíve mindörökké
Visszasóvárgott.*

*Visszasóvárgott, nyugodalmas otthon,
Él'e álmat hogy veled ossza itt meg,
A dicső álmat, mely örök s a földön
Vége nem is lesz.*

¹³⁾ Kisváros Andaluziában.

¹⁴⁾ Az eredetiben spanyollal kevert olasz szavak jelentése: Teríts, gazda! és Rajta, ripők!

¹⁵⁾ A zászlóhordozó (alférez) mindenüvé magával vitte a zászlót, éjszaka is szállása ajtajához támasztotta.

¹⁶⁾ Garcilaso de la Vega (1503—1536), a spanyol renaissance-líra első képviselője.

¹⁷⁾ Viaszból készült érmek a Bárány képével.

¹⁸⁾ A legenda szerint az angyalok Galileából a levegőn át a 13. század végén előbb Dalmáciába, onnan Lorettóba vitték azt a szobát (casa santa), ahol az angyal üdvözölte Máriát.

¹⁹⁾ Milánónak ebben az időben híres fegyvergyártása volt.

²⁰⁾ XII. Lajos és I. Ferenc francia király jogot formált Milánóra.

²¹⁾ Flandria és Párizs 1567-ben és 1588-ban volt egyszerre fegyverben.

²²⁾ Jeruzsálem lányai, sirassátok magatokat és lányaitokat. Eredetileg a mondás így hangzik: Ne engem sirassatok, hanem magatokat és lányaitokat. (Lukács 23, 28.)

²³⁾ Domingo spanyol név, amely egyúttal vásárnapot is jelent. A szójáték úgy értendő, hogy mivel a második ember ősei között zsidók vannak, ő a szombat. Márpedig a szombat a hét napjai között megelőzi a vasárnapot, illő tehát, hogy a Domingo nevű paraszt előrebocsássa a másikat.

²⁴⁾ *Hajdan a költőket fejedelmi urak kegye védte,
Gyakran részesedett dús jutalomban a lant.
Szent neve hódolatot keltett s becsülést a dalosnak,
Gazdag ajándék is gyűlt özönével elé.*
Ars Amat. lib. III., 405—8 sor.

²⁵⁾ *Isteni lény lakozik s gyujt bennünk mennyei
szikrát.*
Fastos, lib. VI., 8.

²⁶⁾ *Látnok, szent a nevünk s mondják, az Egek
maguk óvnak.*
Amores, lib. 3, elegia 9, 17.

²⁷⁾ A könyvek jogát (királyi privilégiumát) a könyvárus, aki akkor egyszemélyben kiadó is volt, vagy megvásárolta a szerzőtől, vagy az ő megbízásából és költségére nyomatta ki a könyvet, de akkor el kellett számolnia az eladott példányokkal. Cervantes nyilván saját keserű tapasztalatai alapján panaszkodik a kiadók csalafintaságára.

²⁸⁾ Az üvegdiák célzása arra vonatkozik, hogy a zárt kocsikban ebben az időben állítólag sok erkölcs-telenséget követtek el, ezért szerinte a kerítőknak kijáró büntetés a kocsikat illetné.

²⁹⁾ 1601-ben III. Fülöp Valladolidba helyezte át udvarát; ettől kezdve egy ideig ez volt a királyság székvárosa Madrid helyett. Az átköltözés természetesen nagy anyagi előnyt jelentett Valladolidnak.

³⁰⁾ Az Ecclesiasticus (Jézus Sirach) ótestamentumi könyve (38, 1—4) az orvosok foglalkozását magasztalja ezekkel a szavakkal.

³¹⁾ Reggel beveendő. Diluculo a. m. reggel.

³²⁾ Fekete vagy sötét ruha vagy köpeny.

³³⁾ A gazdátlan és talált holmi ennek a szerzetesrendnek jutott, emberbaráti célokra.

³⁴⁾ Senkise. A klasszikus tréfa már az Odysseiában előfordul, ahol a hős így leplezi el kilétét.

³⁵⁾ »Senkise« ismeri az ő atyját, »Senkise« feddhetetlen életű, »Senkise« elégedett sorsával, »Senkise« üdvözl.

³⁶⁾ Az eredeti szójáték visszaadhatatlan, mert Cervantesnél egy spanyol és egy portugál ember veszekszik. A szakállára esküvő portugál ezt mondja: »Por istas barbas que tenho (olv. tenyo)«, ami szó szerint azt jelenti, hogy: erre a szakállra, amely nekem van (a »tener«, bírni igéből, helyes spanyolsággal tengo, csak portugálul »tenyo«). Viszont tinyo spanyolul azt jelenti, hogy: festek, színezek (a »teñir« igéből). Ezért az üvegdiák közbeszólása így hangzik: Ne mondd azt, hogy »tenyo« (nekem van), mondd azt, hogy »tinyo« (amelyet festek).

³⁷⁾ Pontosan szintén visszaadhatatlan szójáték. Az eredetiben: mentir por la mitad de barba — szó szerint annyi, mint a szakálla felén át hazudni, de jelentése ez: csúnyán, gonoszul hazudni.

³⁸⁾ A földi hatalom Isten kezében van, aki az írrokra tisztességet ruház. (Jézus Sirach, 10, 5). (Az Ecclesiasticus, tehát Jézus Sirach, nem tévesztendő össze az Ecclesiastessel, akit a magyar Biblia Prédikátornak nevez.)

³⁹⁾ Ne bántsátok felkentjeimet. Zsoltárok Könyve 105, 15.

8. Mátrai László : Haladás és fejlődés

Filozófiai tanulmányok az egzisztencializmusról, a modern nevelés feladatairól, a szabadságról stb.

9. A magyar renaissance költői

A magyar humanizmus latin költészetének színe-java Geréb László fordításában.

10. Racine : Athália

A francia klasszicizmus mesterműve Kosztolányi Dezső fordításában, Komlós Aladár bevezetőjével.

11. Arany László : A magyar emigráció mozgalmái

A szabadságharc után emigrációba vonult Kossuth külföldi diplomáciai kapcsolatainak megvilágítása. Sajtó alá rendezte és bevezette Hegedüs Géza.

12. Galilei : Mozog-e a föld?

Fordította és a bevezetést írta: M. Zemplén Jolán. Galileinek, az újkori tudomány megteremtőjének alapvető munkája a Föld és az égbolt egymáshoz való viszonyáról.

13. Csehov : Három esztendő

Csehov regénye egy házasságról. Magyarul először. Fordította Honti Rezső.

14. Gribojedov : Az ész bajjal jár

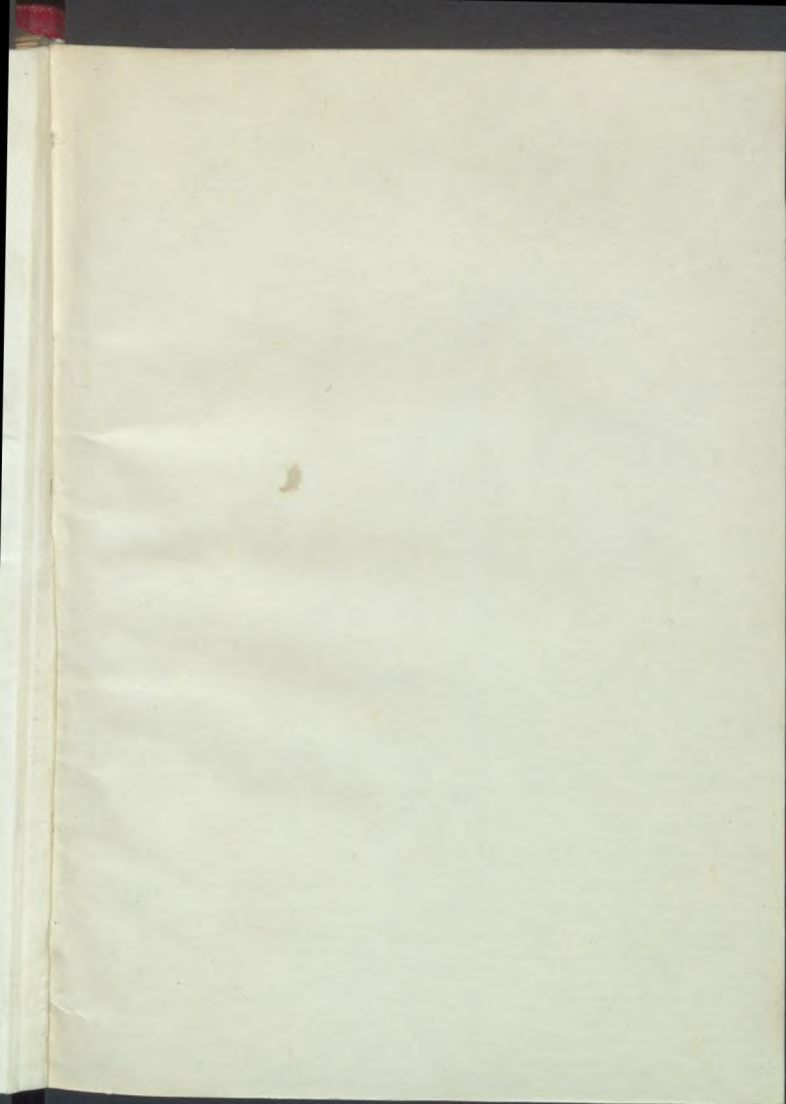
Fordította Fáy E. Béla és Kardos László. »Az orosz vígjáték atyjának« ma is friss komédiája egy korrupt társadalomról és azoknak a sorsáról, akik javítani próbálnak rajta.

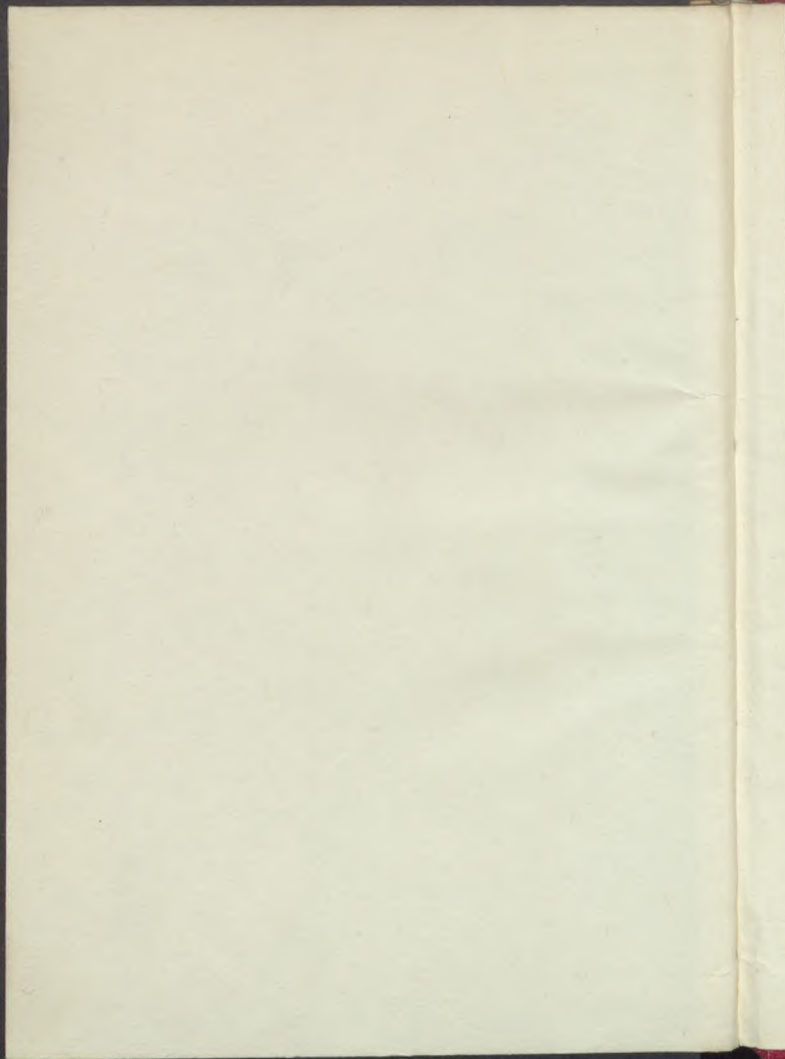
Folytatása a borító negyedik oldalán

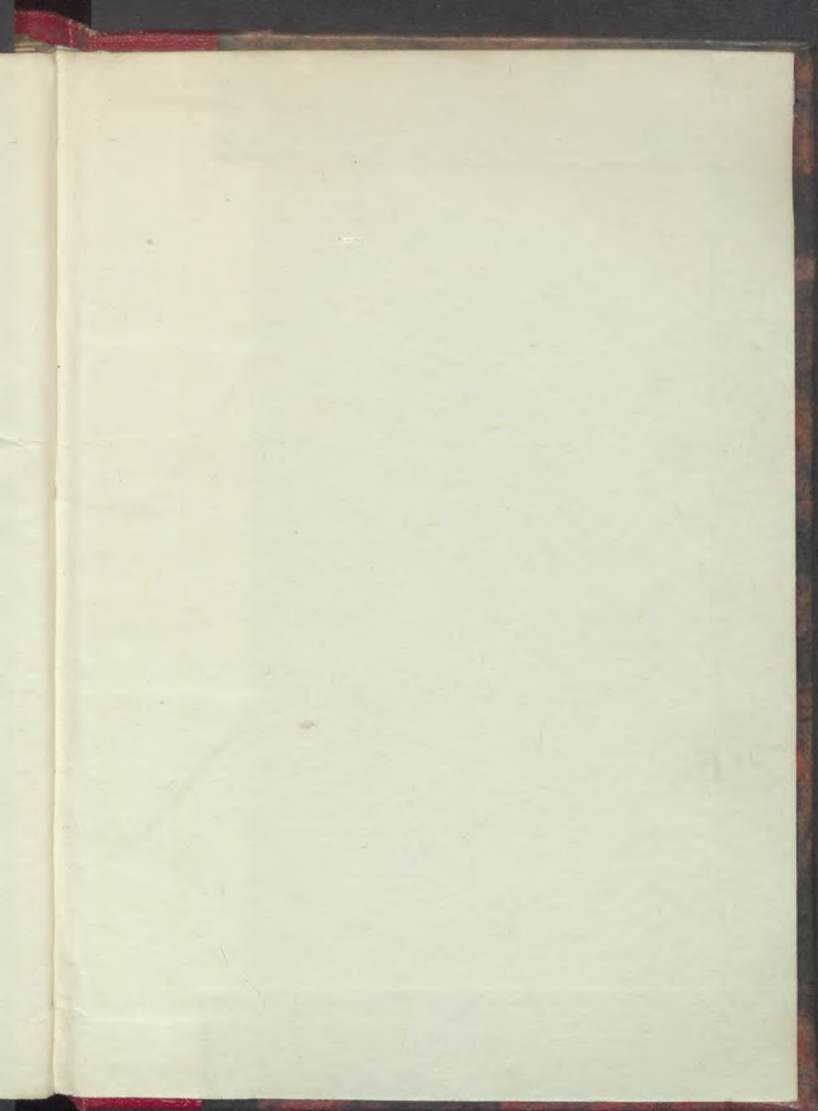
Eleje a borító második oldalán

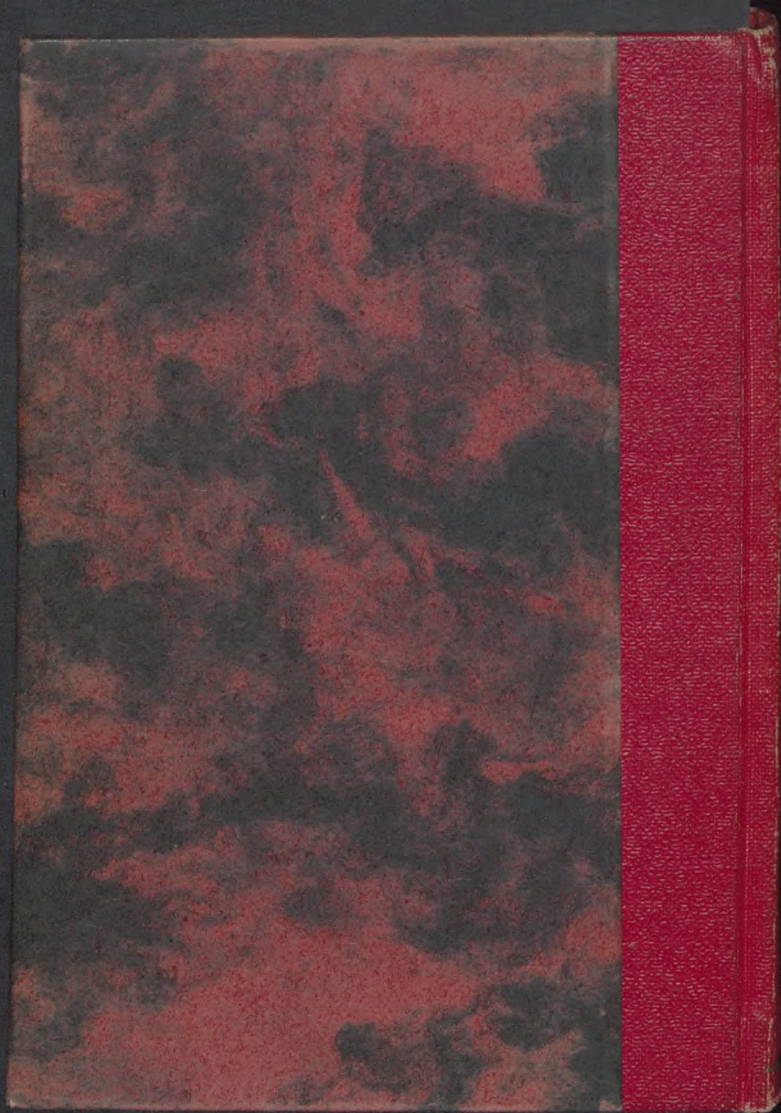
- 15. Kazinczy Ferenc : Fogságom naplója**
Új kiadás, Geréb László jegyzeteivel és bevezető tanulmányával.
- 16. Komlós Aladár : Irodalmunk társadalmi háttere**
Irodalomszociológiai tanulmány.
- 17. A tengerjáró Szindbád utazásai**
Az Ezeregyéj arab szövegéből fordította és bevezette Honti Rezső.
- 18. Vörösmarty : A holdvilágos éj és más elbeszélések**
Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Turóczi-Trostler József.
- 19—20. Táncsics Mihály és kora**
Révész Mihály tanulmánya két kötetben.
- 21. Cervantes : Az üvegdiák története**
Fordította Gáspár Endre
A »Don Quijote« írójának elbeszélése

Felelős kiadó : dr Vázsonyi Endre
Budapest székesfőváros háziinyomdája — 105001
Felelős vezető : dr Mihalik Gusztáv

Új könyvtár

21